

EN SØNDERJYDE DER HAR BRAGT DE STØRSTE OFRE FOR SIN DANSKHED

ØKONOMI OG POLITIK I FRITS CLAUSENS UDVIKLING TIL 1931

AF

JOHN T. LAURIDSEN

“Frits Clausen, en dansk Sønderjyde, der uanset, hvad der er skrevet og talt om ham, hele sit Liv har tænkt og følt som Dansk og har bragt de største Ofre for sin Danskhed, og som altid har været kendt med og ivrig Deltager i Danskhedens Kamp under de vanskeligste Forhold, naar den skulde hævde sig overfor vor mægtige Nabo mod Syd, kan derfor i Dag ikke være den daarligste Mand til at sætte i Spidsen for en ny dansk Regering.”
Preben Wenck og C.W.D. Blankensteiner 15. maj 1940 til general W.W. Prior.¹

Under retsopgøret med landssvigerne i Danmark efter 1945 stillede Anklagemyndigheden gang på gang spørgsmål og anstillede undersøgelser, der skulle klarlægge, hvorfor den anklagede var nået dertil, hvor han eller hun var. Ganske vist skete det mest ud fra ønsket om at afdække omfanget af forbrydelsen, ikke så meget for at sætte sig ind i den tiltaltes bagvedliggende bevæggrunde. Tilfældet Frits Clausen, tidligere fører for Danmarks National Socialistiske Arbejderparti (DNSAP), var ingen undtagelse. På den baggrund reagerede Frits Clausen også så voldsomt, da han i februar 1947 fik anklagemyndighedens materiale imod sig forelagt. De mange bilag og pakker i sagen fyldte så meget, at han måtte være alene om cellen.² Det var slemt nok for den selskabeligt anlagte mand. Han kunne og ville imidlertid heller ikke genkende sig selv i det forelagte materiale, der – naturligvis – kun skulle fremlægge beviser for hans forbrydelser, ikke for hans gode gerninger for Danmark, hvilken ensidighed han meget tydeligt tilkendegav overfor både sin forsvarer Axel H. Pedersen og anklagemyndigheden. Til Axel H. Pedersen formulerede han det efter at have læst bilagene om Sønderjylland således: “Jeg blev helt

¹ Frits Clausensagen 1945-47, XVII/40 (Københavns Politi, Landsarkivet for Sjælland).

² Se Frits Clausens brev til Ebba Clausen 28.2.1947, trykt i John T. Lauridsen: *Dansk nazisme 1930-45 – og derefter*, 2002, s. 430.

underlig til Mode. Hvad i al Verden er Meningen med et saadant Makværk? Er det mit og Partiets Forhold til Sønderjylland, saa Gud naade os. Jeg ved ikke, om jeg skal kalde det for Frækhed eller Dumhed eller Gemenhed. Nu vil jeg blot bede Dem om at sørge for at jeg faar Lejlighed til at dokumentere mit Forhold til Sønderjylland og saa skal De se Sager. Mon jeg ikke kan faa Lejlighed til under behørig Bevogtning at finde alle disse Dokumentationer frem i det kgl. Bibliothek. Jeg vil paa ingen Maade have hele Baggrunden for min Politik ødelagt ved det dokumentariske Makværk, jeg lige har set i. Saa kan man lige saa godt dømme mig ved Standret.”³

Axel H. Pedersen havde forsøgt at foregribe denne reaktion ved lige forud at bede Clausen skrive nogle sider om sit liv siden Genforeningen 1920, som han selv opfattede det. Det behøvede Frits Clausen ikke at blive opfordret til mere end en gang. Han skrev på sin version af den historie til ganske kort før sin død 6. december 1947 drevet af ønsket om at blive forstået på sine egne præmisser. Hvor forsvareren havde tænkt sig et forholdsvis begrænset omfang, han var økonomisk anlagt, var Frits Clausen et par uger før sin død nået til side 432 uden i fremstillingen at være nået længere end til sommeren 1940.⁴ Der var meget langt igen, hvis de begivenhedsrige år under besættelsen skulle dækkes lige så udførligt. Undervejs kom der flere opfordringer til at skrive og i hvert fald to af dem blev besvaret positivt, nemlig en henvendelse fra norsk politisk side om at skrive om DNSAP's historie,⁵ og så flere konkrete anmodninger om redegørelser for enkeltforhold fra anklagemyndighedens læge, professor Max Schmidt.⁶ Det var medvirkende til at udskyde færdiggørelsen af den store selvbiografi til forsvareren. Imidlertid foreligger der hermed til rådighed for eftertiden flere udgaver af den version af historien, som Frits Clausen ønskede at give i 1947. Vedrørende en del forhold er de tilgængelige versioner af forskellig detaljeringsgrad og supplerer hinanden, mens til gengæld Frits Clausens overordnede holdning med ubetydelige nuancer er den samme. Han havde på det tidspunkt fået fastlagt de synspunkter, han både ville gøre til sine under den forestående retssag og overfor historien. Begge formål spillede ind, og man tager fejl af

³ John T. Lauridsen (udg.): *Føreren har ordet! Frits Clausen om sig selv og DNSAP*, 2003, s. 55. Sidehenvisninger i hovedteksten i det følgende er til denne udgave.

⁴ Heraf er den renskrevne del trykt i Lauridsen 2003 (note 3) s. 119-288, mens kladdedelen trykkes i John T. Lauridsen: *Hagekors over Danmark* (kommende).

⁵ Trykt i Lauridsen 2003 (note 3) del 3.

⁶ Delvis trykt i Lauridsen 2003 (note 3), de øvrige i Axel H. Petersens arkiv (Rigsarkivet). Om manuskripterne i Lauridsen sst. s. 23f.

erindringerne, hvis man kun læser dem som forsvarsskrifter, der skulle redde ham fra en langvarig fængselsstraf eller i værste fald henrettelse.

I nærværende sammenhæng vil jeg alene koncentrere mig om de forhold og forklaringer, Frits Clausen selv gav på, at han udviklede sig mere og mere kritisk i forhold til demokratiet og de etablerede politiske partier for i foråret 1931 at forlade det konservative folkeparti til fordel for det nystiftede DNSAP. Forklaringerne vil jeg holde op mod det foreløbig ret sparsomme kendte samtidige materiale, der kan bidrage til belysning af spørgsmålet. En ikke ubetydelig del af det sidstnævnte materiale er først kommet til mit kendskab efter udgivelsen af *Føreren har ordet!* og bringes derfor delvis i stedet her.⁷ Frits Clausens udtalelser i den nazistiske presse og enkelte vurderinger af andre bliver også inddraget. Dette materiale giver tilsammen ikke mulighed for at trænge ind til Frits Clausens inderste motiver, men dog at komme et godt stykke længere med en mulig forklaring end for mange af hans senere partifællers.

Det drejer sig i al korthed om det klassiske spørgsmål, hvorfor man vælger et bestemt politisk standpunkt. Det kan kun besvares i sin kontekst og i hvert tilfælde er præciseringer en forudsætning. Partiloyaliteten var i mellemkrigstiden udbredt. Der var ikke som nu stor mobilitet i vælgerskaren og slet ikke en frit-valg på alle-hylder-mentalitet. Medlemstilknytningen var af anderledes stort omfang end nu. Endelig var synet på yderfløjspartier, hvad enten de var på den yderste højre eller den yderste venstrefløj i den brede og store offentlighed generelt afstandtagende. Yderpartierne var i bedste fald latterlige eller skadelige for demokratiet uden på nogen måde at udgøre en fare. Sat på spidsen var de en sag for politiet, der da også fulgte deres virksomhed nøje, især den kommunistiske venstrefløjs.⁸ På den baggrund skulle der noget særligt til, før man tog skridtet fra et af de veletablerede partier og gik ud på en af fløjene. De økonomiske og sociale forhold i Danmark var sådan, at det var en meget begrænset gruppe mennesker, der tog et sådant skridt. Det sidste kan ikke kun konstateres i bakspejlet, men de store etablerede partier regnede i store træk også med deres vælgere. Det understreger kun, at der kan søges efter særlige bevæggrunde, når nogle personer alligevel foretog valget til

⁷ Brevet til redaktør A. Svensson 9.7.1928 (bilag 2 her). En tak til dr. phil. Hans Kirchhoff for brevet, som indgår i Håndskriftafdelingen på Det Kongelige Bibliotek. A. Svensson sendte 19.4.1946 brevet til dr. phil. Sven Henningsen, idet han bemærkede: "De vil sikkert selv forstaa, at det er til Orientering. Udgivelse af Privatbreve uden Tilladelse er saa vidt mig bekendt forbudt."

⁸ Henning Koch: *Demokrati – slå til! Statslig nødret, ordenspoliti og frihedsrettigheder 1932-1945*, 1994.

en af de politiske fløje. Det er altså ikke helt det samme at ville have besvaret spørgsmålet, hvorfor man blev socialdemokrat eller konservativ, som hvorfor man blev kommunist eller nazist. Det var også et spørgsmål om, hvad de allerfleste gjorde i forhold til, hvad nogle meget få begav sig ud i. Tilstrømningen til fløjene var meget begrænset hele mellemkrigstiden, selv om der var skiftende konjunkturer.⁹ Den kan i omfang bedst sammenlignes med de øvrige skandinaviske landes, men lå langt under en række andre europæiske landes, naturligvis især Tysklands og Østrigs.

Når spørgsmålet – hvorfor blive dansk nazist? – skal søges forklaret ud fra en konkret person, er det indlysende først at inddrage pågældendes sociale status og baggrund. I forlængelse af det foregående, så skal det her forklares, hvorfor en person med en solid borgerlig-konservativ baggrund og en senere højere uddannelse som læge klart valgte det store befolkningsflertals politiske hovedstrømninger fra. Dernæst er tidspunktet for dette valg ikke uden betydning. Det kan ikke blive samme forklaring, hvis det er i 1931, som hvis det er i 1940 eller 1944. I hvert fald ville det være meget overraskende. Det er også nødvendigt, når man vil forklare en persons tilslutning til dansk nazisme i 1931 ikke at lægge alt det i nazismen, som fænomenet siden er blevet tillagt og forbundet med, især efter 1933, 1939, 1941 og 1945. Medlemskort nr. 2 i DNSAP marts 1931 udløste ikke andel i gaskamrenes oprettelse i Auschwitz i 1941. Det handler i 1931 om en svagt funderet dansk nazisme med et i bedste fald ganske perifert kendskab til de kræfter og intentioner, der var bundet i tysk nazisme og lederkredsen bag den. I stedet er det nødvendigt at vide noget om personens forudsætninger og politiske horisont i 1931, samt det politiske miljø han tilsluttede sig. Det er uden mening, at ville gøre det svært forståeligt, endsige uforståeligt, at et menneske overhovedet på noget tidspunkt kunne tilslutte sig nazismen og da især dansk nazisme anno 1931. Den tyske nazisme skulle realisere sig i al sin gru, før næsten alle blev klar over omfanget af forbrydelsen. I 1931 var det langt fra tilfældet, selv om nazismens hovedmodstander, kommunismen, fra første dag råbte vagt i gevær. I Tyskland, som i Danmark og internationalt. Det kunne det store flertal ikke, og slet ikke i Danmark, bruge til noget. Det var og er jo en del af det politiske spil, at yderfløjene er hinandens største politiske modstandere. Så når den yderste venstre fløj, Komintern og DKP, senere slog sig selv til riddere på at have råbt ulven kommer, ulven kommer overfor fascisme og nazisme allerede i

⁹ John T. Lauridsen: Udfordringen fra højre i mellemkrigstidens Danmark, Claus Bryld og Søren Hein Rasmussen (red.): *Demokrati mellem fortid og fremtid. En antologi*, 2003, s. 67-81.

1920'erne, således også ved DNSAP's stiftelse november 1930, er der kun at replicere, at den politiske fløj ikke var mere synsk end alle andre, snarere hæmmet af en doktrinær samfundsopfattelse, der i øvrigt viste sig ved talrige totalt forfejlede politiske forudsigelser.

Politisk udvikling

Frits Clausen, født 1893, kom fra en solid borgerlig baggrund i Åbenrå. Købmandshjemmet var efter faderens død 1893 både udtalt konservativt og udpræget dansksindet. Der er ikke grund til at tvivle på Frits Clausen på det punkt, han opgav sig selv til at være født konservativ, men med hensyn til traditionen for familiens danskhed, må der tages et stort forbehold. Efter alt at dømme var faderen tysksindet (s. 69f.). Et forhold Frits Clausen aldrig vedgik og i hvert fald i et enkelt tilfælde gav misvisende oplysninger om.¹⁰ Der var en del af slægtsbaggrunden, han ikke kunne ophæve og måske bidrog det til hans senere svingende og uklare politik overfor det tyske mindretal og i grænsespørgsmålet. Efter erindringerne at dømme havde han en tryk baggrund, der nok gjorde ham opmærksom på samfundets sociale forskelle, men ikke fik ham til at engagere sig i dem. Han fortæller, at han fra den aller tidligste barndom fik indblik i fattigmandskår, når han ved juletid gik med moderen ud med en kurv til en fattig og syg kvinde, men alligevel fortæller han også, at han ikke som barn tænkte over, at han skulle ind til et veldækket bord, mens en fattig legekammerat stod og ventede udenfor (s. 109-11). Hvad han i erindringerne til gengæld vil have til at stå tydeligt er, at han meget tidligt, kun få år gammel, var sig skellet dansk/tysk bevidst og når som helst siden stod op for at forsvare den danske sag, om han så skulle være alene om det, og der var klø i luften.

Danskheden er der ikke grund til at betvivle, som nogle af hans politiske modstandere både i samtiden og siden har gjort det.¹¹ De, der kendte ham bedre, var ikke i tvivl, heller ikke selv om de var af en ganske modsat partipolitisk opfattelse.¹² De fleste politiske modstandere ville ikke forstå, at man godt kan være yderliggående dansk-national uden at være demokrat. Demokrati og danskhed er ikke synonyme, og de vedvarende bestræbelser på at forsøge at fratage eller benægte Frits Clausens danskhed er uden grundlag. Der kan stilles et

¹⁰ Se bilag 3.

¹¹ Det gælder Wilfred Petersen og Frede Nielsen.

¹² Jeg vil tage Ejnar Vaaben ("Det var det hele værd," ms. 1978 (Rigsarkivet)), Jakob Kronika (*Lys i vinduet*, 1957, s. 60) og Troels Fink (*Sønderjylland siden genforeningen i 1920*, 1955, s. 129) som eksempler herpå.

stort spørgsmål ved den måde, han forvaltede sin danskhed på fra 9. april 1940, men det er en anden sag.

Det var meget få dansksindede sønderjyder, der fik en højere uddannelse. Det tyskdominerede uddannelsessystem virkede ikke befordrende, men Frits Clausen var en af dem. Han blev student på det tyske gymnasium i Flensborg 1912 og studerede derefter til læge ved tyske universiteter, hvor han fandt sammen med andre ligesindede danske, venner blev stud. med. Hans Lorenzen og stud. jur. Marcus Haase. De holdt sig borte fra de tyske studenterforeninger (s. 119), hvilket kun øgede sammenholdet.

Den dansksindede Frits Clausen var som mange sønderjyder ikke ivrig efter at skulle i tysk krigstjeneste under første verdenskrig,¹³ og det er et spørgsmål om ikke hans tidlige tilfangetagelse marts 1915 efter blot nogle få ugers tjeneste bundet i, at han hellere ville være russisk krigsfange end tysk soldat. Mange sønderjyder foretrak at desertere frem for at blive tyske soldater. Den tyske sag i første verdenskrig var ikke deres anliggende, så flugt til Danmark blev valgt af et ikke ubetydeligt antal. Hvis Frits Clausen valgte russisk krigsfangenskab, da lejligheden bød sig ved fronten, frem for tysk krigstjeneste,¹⁴ kan det tages som et karakteristisk udtryk for hans konsekvente handling i forlængelse af en given idealistisk indstilling. De tog ting hang sammen for ham. Og hans tilfangetagelse overraskede ikke vennen Hans Lorenzen. Han kendte Frits Clausens standpunkt, som han delte, men ikke drog samme konsekvens af. For ham var Frits Clausen en dejlig idealist, som han karakteriserede ham i et brev 1916.¹⁵

Hvilke indtryk og påvirkninger krigsfangenskab og senere oplevelsen af den russiske revolution på en vis afstand, gav Frits Clausen, fremgår ikke tydeligt af hans erindringer. Havde vi kun erindringerne at bedømme det ud fra, var der ikke nogen særlig grund til at betragte ham som dybt berørt af begivenhederne eller at opfatte ham som have været udsat for stærk sjæleligt stress som følge af det lange ensformige fangeophold under meget primitive forhold. Det tages i erindringerne for givet at læseren kan regne ud, at oplevelserne af den russiske revolution gjorde ham til antikommunist, men han udtrykker

¹³ I 1938 skrev den Frits Clausen nærtstående Erling Hallas, at Frits Clausen som ung blev tvunget i krig for et fremmed land, hvis sejr han ikke ønskede og hvis nederlag, han frygtede. Som ung oplevede han også den bolsjeviske revolutions rædsler med årelangt ophold i Sibirien (*National-Socialisten* 11.11.1938).

¹⁴ Se nærmere herom Lauridsen 2003 (note 3) s. 125.

¹⁵ Hans Lorenzen i et brev 16.10.1916 til den fælles ven Markus Haase (privateje).

det ikke direkte.¹⁶ Det skulle måske være overflødig ud fra hans konservative baggrund, hvor Socialdemokratiet i forvejen stod som en politisk hovedmodstander. Den socialdemokratiske internationalisme rejste i første række modvilje hos en inkarneret nationalist og ikke så meget partiets arbejde for lønmodtagernes sag. Der var for Frits Clausen ikke noget galt i at arbejde for det sociale, men det havde prioritet langt efter det nationale. Det står ikke at læse i erindringerne, men læseren forventes at kunne forstå det.

I 1947 giver Frits Clausen ikke indtryk af, at han under fangenskab havde ydet en særlig indsats for sine dansksindede kammerater eller i det hele taget spillet en lederrolle. En sådan var han tidligere blevet tillagt i DNSAP's publikationer og presse,¹⁷ og en kronik i *Politiken* tilbage i 1922 var inde på samme spor.¹⁸ Med hensyn til partipublikationerne er der ikke tvivl om, at indtrykket må være bibragt af Frits Clausen selv, mens det må være et åbent spørgsmål, hvor *Politiken* har hentet sin viden fra. Frits Clausen var mildt sagt aldrig på god fod med den radikale presse, der svarede igen med samme mønt. I hvert fald afholdt Frits Clausen sig i 1947 klogelig fra at bringe dette blandt sine meritter. Han havde kun været et redskab i bestræbelserne på at samle de danske fanger i en lejr, ikke initiativtager.¹⁹

I erindringerne fortæller Frits Clausen, at han begyndte en skribentvirksomhed i forskellige blade og aviser, da han i efteråret 1918 var kommet hjem fra russisk fangenskab. Imidlertid udelader han omtale af en side af denne skribentvirksomhed til fordel for fokusering på en anden. Vi får ikke at vide, at han bl.a. skrev en artikelserie om sine indtryk og oplevelser under den russiske revolution. Heri kom det stærkt til udtryk, hvilke holdninger han havde dannet sig. Her udfoldede sig ikke blot en antikommunist i svøb, men den fuldt udviklede antikommunisme parret med en lige så stærk antisemitisme. Race-

¹⁶ Det var anderledes voldsomt udtrykt i den nazistiske presse, f. eks. *Fædrelandets* propagandanr. feb. 1940: "Han oplevede sammen med sine Kammerater den blodigste af alle Verdens Revolutioner ... havde Oplevelser, der til evigt vil gøre ham til Kommunismens Fjende. Gang paa Gang maatte han sammen med sine Kammerater se Døden i Øjnene, medens Marxismen udfoldede hele sin Vildskab og den gøldeste Materialisme."

¹⁷ A. Langgaard Nielsen i forordet til *Med Frits Clausen for Danmarks Fremtid*, 1939 og f. eks. *Fædrelandet*, propagandanr. feb. 1940, DNSAP Storkøbenhavn. 5 og 8. Distrikt, januar 1943, s. 3.

¹⁸ *Politiken* 12.4.1922. Frits Clausen havde i 1929 givet udtryk for den rette sammenhæng overfor et publikum, der i modsat fald ville have kunnet påtale det (*Haderslev Stiftstidende* 29.7.1929, gengivet i Lauridsen 2003 (note 3) del 4, tekst 10).

¹⁹ Jfr. N.A. Jensen: *Ventetider*, 1926.

tænkning var der ikke tale om. Bl.a. russere og tjekker sætter den hjemvendte fange stor pris på, nej det var den jødiske bolschevik, der var Ruslands svøbe. Han håbede for Rusland, at demokratiet kunne redde landets fremtid. For den unge Frits Clausen satte selv sin lid til demokratiet. Det fremgår af artikelseerien.²⁰

I erindringerne skal det alene fremstå som om, genforeningsbestræbelserne og genforeningsagitationen blev hans politiske holdnings-tilkendegivelse og ildåb. Det gjaldt den helt store sag for en nationalt vakt mand. Som både taler og skribent foldede den hjemvendte krigsfange sig ud til fordel for en grænse ved Dannevirke. Han bryster sig med at være en af de første (den første?), der offentligt agiterede for en grænse ved Dannevirke.

Hvor stærkt han engagerede sig, fremgår såvel af det samtidige materiale som af erindringerne, men han fortæller ikke hvor stort et kontaktnet af ligesindede, han kom i forbindelse med og senere kunne trække på. Adskillige sympatiserede senere med DNSAP, hvis de ikke blev medlemmer. Heller ikke fortæller han om den dybe skuffelse over selve genforeningens resultat. Han forudsætter igen, at læseren kan sætte sig ind i det. Det er vel så indlysende. Men skuffelsen var dyb og vedvarende for Frits Clausen og andre Dannevirkefolk.²¹ Den blev ikke glemt, men kunne vedvarende engagere. Til skuffelsen føjede sig frustrationen over de danske myndigheders efterfølgende håndtering af selve afstemningen gennem angivelige fejl og forglemmelser, der favoriserede tilrejsende fra tysk side, og siden hele genforeningens realisering. Frits Clausen fremstiller den som én stor skuffelse for sønderjyderne, ikke mindst økonomisk. Den var en skuffelse for mange sønderjyder i almindelighed, men for Frits Clausen og ligesindede i særdeleshed. Af erindringerne fremgår det, hvordan en generel utilfredshed bliver kombineret med Frits Clausens personligt oplevede frustrationer. Kritikken af den danske regerings og de store partiers håndtering af genforeningen er det ene kim til hans utilfredshed med "systemet" som sådan.

I forhold til Dannevirkeagitationen, selve genforeningen og de efterfølgende problemer omkring genindlemmelsen af de vundne områder, fylder Frits Clausens mange personlige genvordigheder med at blive optaget på lægestudiet ved Københavns Universitet uforholdsmæs-

²⁰ John T. Lauridsen: "Russiske Bolsheviker lagttagelser af en fra Rusland hjemvendt Dansker." En identifikation, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek* 17:3, 2004.

²¹ Under den tyske besættelse fandt han det dog belejligt at finde sig tilrette med den eksisterende grænse.

sigt meget.²² Han fremstiller det som et nationalt anliggende, at han vil gøre studiet færdigt i København i stedet for ved et tysk universitet. Havde han som en del andre valgt den sidste og ifølge ham lettere løsning, var han både blevet læge tidligere og havde kunne slå sig ned som praktiserende læge samtidig med de tyskuddannede konkurrenter fra krigsgenerationen. Selv om problemerne kun gjaldt ganske få sønderjyder, tager Frits Clausen kun udgangspunkt i det principielle. Proportionerne er underordnet, også for konklusionen. Fremstillingerne af genvordighederne i forbindelse med lægestudiet er af forskellig, men høj detaljeringsgrad i 1947, men de er ikke så forbitrede, som Frits Clausen fremstiller dem i et brev fra 1928, som jeg senere skal vende indgående tilbage til. Det fremgår af det samtidige materiale, at Frits Clausen optrådte som talsmand for sønderjyderne over for Københavns Universitet, også at de fik visse indrømmelser hjulpet af H.P. Hanssen, især ved særlig økonomisk støtte, ligesom den tyske studentereksamen blev accepteret. Uagtet dette var mødet med repræsentanter for myndighederne ved Københavns Universitet kun en blandt flere frustrerende oplevelser med det etablerede danske system. Det var kim nummer to til den modvilje mod systemet, der skulle vokse.

Den næste var hans etablering som læge i Åbenrå i 1923. Nedsættelsen som praktiserende læge i "hjemlandet," fremstiller han i erindringerne som endnu en national handling, men straks er der som konsekvens af myndighedernes politik rigeligt med tyskuddannede læger i forvejen, og da en sygekassekonflikt kom til, nødtes Frits Clausen p.g.a. konkurrencen efter et år til at fortrække fra købstaden til landsbyen Bovrup, hvor han til gengæld var uden umiddelbar konkurrence. I Bovrup med et par hundrede indbyggere fik han efterhånden oparbejdet både en lægepraksis og en social position, han bliver lokalsamfundets kraftpunkt med mange forskellige aktiviteter. Der var ingen præst at konkurrere med, Bovrup var uden kirke. I erindringerne nævner han ikke alle sine aktiviteter og initiativer, men hans interesse for og organisering af musik, ungdomsarbejdet og engagement i skolesagen er ting, han trækker frem. Kaninavlens blev heller ikke glemt. Interesserne spændte vidt. Han interesserede sig stærkt for det nye medie, radioen, og talte som en af de første fra studiet i Åbenrå. Det høje aktivitets- og initiativniveau er ubetvivleligt, og man behøver ikke nødvendigvis at dele politiadvokat E. Bechs opfattelse 1947, at der var tale om sygelig forfængelig, når Frits Clausen stillede sig i spidsen for så meget (s. 162). Men det var ikke nogen gratis fornøjelse.

²² Lauridsen 2003 (note 3) s. 136-149, 369-373 og partier i manuskripterne IIa, V og VI præsenteret sst. s. 23f.

Frits Clausen skulle ifølge eget udsagn have tilsluttet sig den konservative vælgerforening i Åbenrå i 1920,²³ men han tillader sig i 1947 – naturligvis – tilbageskuende at se ret kritisk på partiets aktiviteter dengang. Der var for meget bal og for lidt politik i de lokale arrangementer efter hans mening. Politikken var en anledning til at mødes i kroen, ikke grunden til at mødes. Han refererer også sig selv for at have udtalt sig frit og uafhængigt i forhold til den konservative partilinie ved valgene 1924 og 1929. Det deraf angiveligt lokalt fremkaldte postyr 1929 kunne i 1947 kun være en understregning af hans position i Sønderjylland i 1929. Den var givetvis større i hans egen selvopfattelse både i 1947 og 1929 end samtidigt, men til gengæld har eftertiden haft en tilbøjelighed til at undervurdere hans lokale position i årene omkring 1929. Det var ikke ganske ubeføjet, når *Jydske Tidende* 1929 roste hans foredrag om de sønderjyske soldater i tysk krigstjeneste under første verdenskrig. De vandt genklang, og Frits Clausen vidste, hvad han talte om. Han havde selv mærket fangenskabets. Derfor opnåede han at blive en benyttet taler, og det er ikke blot pral, når han nævner dette i erindringerne (166f.). Professorinde Dagmar Schmiegelow, som han havde lært at kende og korresponderede med som krigsfange, tillagde ham ligeledes 1929 "virkelig betydning for den nationale Sag i Nordslesvig." Selv om hendes opfattelse tjente et bestemt formål (herom nedenfor), kan den ikke helt afvises.²⁴ Christian 10. standsede heller ikke op i Bovrup under sin Sønderjyllandsrejse sommeren 1928 for at hilse på hvem som helst (se ill.). Frits Clausen blev bæret med et håndtryk af majestæten som lokal notabilitet, mens menigmand ydmygt så til med hatten i hånden. Han havde lokal lydhørhed i "hjemlandet" ved denne tid. Det skulle senere komme ham til nytte.

Han fremstiller sig tilbageskuende som partikritisk og udogmatisk, men loyal overfor det konservative parti (153f., 164). Straks efter bruddet havde han dog kaldt sig en af det konservative partis "oprørere," der aldrig var tilfreds med partibåsen.²⁵ I erindringerne fremdrager han eksempler på, at han talte på trods af partilinen (s. 168). Når det sket, var det følelserne, og ikke fornuften, der drev ham. Partiet gav ham i stigende grad en indre konflikt på det punkt. Det var alene de højere spørgsmål som det nationale, forsvaret og kongehuset, som foruden traditionen gjorde ham til konservativ. Det

²³ Lauridsen 2003 (note 3) s. 153, 388 og bilag 3 her. Materiale fra vælgerforeningen har forgæves været efterspurgt i Landsarkivet i Åbenrå.

²⁴ Dagmar Schmiegelow 23.5.1929 til Den Sønderjydske Fond (Den Sønderjydske Fond, Journalsager 1939, 298, Landsarkivet, Åbenrå).

²⁵ Bilag 3.

Christian 10. ankom i åben vogn til Bøvrup den 13. juni 1928. Da var Frits Clausen på højden af sin lokale popularitet og blev beæret med personligt at hilse på kongen (privateje).

var det mindst ringe politiske parti. Han var samtidig vidne til, at det konservative parti vandt frem i hans hjemstavn, det fik bl.a. to repræsentanter i Åbenrå byråd, og han påpeger, at det bl.a. nu var højt ansete embedsmænd og forretningsfolk, der flokkedes om partiet. Måske ville han tage det som udtryk for, at materialistiske interesser vandt øget fodfæste i partiet. Fremgangen tillagde han ikke mindst den lokale presse andel i. Han havde også selv bidraget i beskedent omfang (s. 166). I erindringerne giver han udtryk for, at hans følelser første gang rigtigt kom i udbrud forud for valgkampen 1929, ligesom han efter eget udsagn ved et konservativt tillidsmandsmøde omkring 1930 i Åbenrå opfattede det sådan, at Christmas Møller nu var rede til at drive opportunitetspolitik i forsvarsspørgsmålet, "og dette i forbindelse med Partiets Stilling overfor flere Forhold i Sønderjylland undergravede i høj grad min Tillid til Partiet." (167f., 388).

Bruddet med det konservative parti kom ikke pludseligt. Frits Clausen fremstiller det som en gradvis proces, udsprunget af hans erfaringer siden genforeningen. På samme måde var hans stigende mistillid til demokratiet fremkommet ved konfrontationen med dets angiveligt mange negative konsekvenser i Sønderjylland, som kunne føres tilbage til partiernes politiske studehandler og forlig på Christiansborg. På det punkt forklarer Frits Clausen i erindringerne,

at han ikke var ene om den mistillid, men nævner Cornelius Petersens Selvstyrebevægelse og Leibebevægelsen som eksempler, han kom til førstnævntes møder, selv om han ikke tilsluttede sig nogen af bevægelserne (s. 163-165).

Den loyale konservative, men meget utilfredse, oprører var altså ud fra erindringerne moden til en større politisk forandring 1930, såvel hvad angik partitilhørsforholdet, som demokratiet. Et andet indtryk kan læseren ikke få, som Frits Clausen trods detaljerne lægger det til rette. Umiddelbart finder hans fremstilling på et par væsentlige punkter støtter i samtidigt materiale. Det brev, hvor han 1931 meddeler sin udmeldelse af det konservative parti, er ganske vist ikke fundet, men til gengæld foreligger der et brev fra 26. maj 1931, hvor han forklarer sekretæren for den konservative folketingsgruppe, E. Finnemann Bruun, sine bevæggrunde. Heri genfindes straks henvisningen til det konservative tillidsmandsmøde, hvoraf Frits Clausen fik det indtryk, at det konservative parti ville til at føre opportunitetspolitik i forsvarsspørgsmålet. Langt kraftigere end dette betoner han dog idealerne, som han mente, at partiet har forladt til fordel for gold materialisme, de konservative politikere var blevet levebrødspolitikere, for hvem det første række gjaldt om at blive valgt, hvorefter de gav pokker i vælgerne, mens idealerne kom i anden række. "Det skal ikke være en Profession at være Politiker, det skal være et Kald, en Livssag og ikke blot et Levebrød, et Slid og Arbejde og ikke Kneb og Kunststykker." "Partiet har jo slaaet af paa saa mange Idealer og vedbliver at gøre det, fordi det bliver mere og mere parlamentarisk." Frits Clausen ville væk fra parlamentarismen, den gav ikke de rigtige beslutninger, genopvække nationalfølelsen og holde idealerne højt, også selv om det indebar hård modstand og ulemper (s. 581-583). For så vidt kunne han have anvendt dette brev i erindringerne, hvis han havde haft adgang til det i fængslet.

Her er atter de ideale motiver sat i forgrunden ved politisk handlen givet af den Frits Clausen, som allerede 1916 af sin nære ven Hans Lorenzen var blevet karakteriseret som en dejlig idealist. Tilmed er tydeligt anslået det tema, at idealisten var rede til at yde ofre for sine idealer, for sin nationalfølelse og danskhed. Det store forbillede kan kun være H.P. Hanssen, hvis familie Frits Clausen kendte og boede nær som barn i Åbenrå, den sønderjyske fører, som havde lidt ofre for sin indsats under nationalitetskampen i form af politisk forfølgelse og fængsling. Han havde betalt prisen for den højere sag i sin samtid, som Frits Clausen nu ville betale den i sin. Frits Clausen fremhæver i erindringerne adskillige gange H.P. Hanssens store indsats, men gør det også klart, at Hanssen fra 1918 ikke længere repræsenterede fremtiden.

Der var imidlertid andre sider af personen Frits Clausen, som kan være med til at forklare de politiske brud.

Økonomi og politiske ambitioner – Offermytens genesis

Denne artikel er indledt med et citat af de to politiske konspiratorer Blankensteiner og Wenck fra maj 1940, hvor de karakteriserede Frits Clausen som en mand, der havde bragt de største ofre for sin danskhed. Det var uden tvivl en opfattelse, de var bibragt af Frits Clausen selv, de kunne dårligt have den fra andre, og fandt det belejligt at videregive. Hvornår Frits Clausen begyndte at se sig selv som repræsentant for en højere national sags tjeneste, skal nærmere efterspores, idet det giver nye brikker til forklaringen på, hvorfor han blev nazist.

Havde han "ofret" sig i skoletiden, når han ene dreng stillede sig op og forsvarede danske holdninger, selv om der var klø i luften, sådan som skolekammeraten Jakob Kronika har fremstillet det?²⁶ Følte han at have ofret sig ved at gå i russisk fangenskab for at undgå at tjene tyske interesser? Der er i det foreliggende materiale ikke noget, der tyder derpå. Barndomserindringerne fra Åbenrå indeholder slet ikke en sådan dimension. Tilfangetagelsen af russerne marts 1915, hvad enten den var tilsigtet eller ej og det påfølgende fangenskab, kunne han af andre grunde ikke åbent bruge for at tildele sig en offerrolle. Krigsdeltagelsen var en pligt, som alle sønderjyder uanset national anskuelse måtte dele. Og hvis han i 1915 havde valgt tilfangetagelsen for at undgå fortsat tysk krigstjeneste og gået den tunge gang i mangeårigt krigsfangenskab, kunne han på grund af sin senere nazistiske indstilling ikke vedkende sig det. Som nazist måtte han følge pligtens bud, og dertil kunne en nazist aldrig vedkende sig at være løbet fra tyskerne til af alle *russerne*, frivillig tilfangetagelse af fjenden var meget lidt soldatermæssigt, og Frits Clausen ville i 1947 vedstå sine nazistiske idealer. Den selvtildelte offerrolle måtte derfor af den erindringskrivende på dette tidspunkt udskydes til tiden efter 1918.

I kampen for en grænse ved Dannevirke og i øvrigt i agitation for Sønderjyllands genforening bragte Frits Clausen sine første ofre for sin danskhed. I erindringerne skriver han ikke ligeud om de personlige omkostninger, denne store sag påførte ham, men vi skal have at vide, hvordan han tilsidesatte sit helbred og kun ved akut indgriben blev reddet fra en truende sygdom. Tid til lægestudiet er også blevet brugt på denne sag, hvor han snart var på agitationsrejse i gig og snart sad på kontoret på "Folkehjem." Skribentvirksomheden til fordel for den sønderjyske sag med fremhævelse af bestemte aviser og artikler er

²⁶ Kronika 1957 (note 12) s. 60.

nævnt, men honorarspørgsmålet og økonomi iøvrigt lades uomtalt. Det hørte ikke til erindringernes dagsorden.

Sådan havde det ikke forholdt sig tidligere. Da stud. med. Frits Clausen i begyndelsen af 1920'erne adskillige gange søgte om økonomisk støtte fra Den Sønderjyske Fond søgte han om ikke at være offer for sin danskhed før 1918, så dog et offer for omstændigheder, der lå helt uden for hans formåen. Krigsindkaldelsen, de afbrudte studier, krigsfangenskab, medvirken til at samle de danske fanger i en lejr, anklager for højforræderi fra tyske officerers side og sluttelig flugt til Danmark på falsk pas hører alt sammen med i ansøgningerne før der afsluttes med, at han valgte at studere videre i København af nationale grunde, og at det gav store og særlige besværligheder.²⁷ Disse besværligheder vender Frits Clausen som nævnt tilbage til flere gange 1947. Hver gang er detaljeringsgraden meget høj, og læseren kan gribes i at spørge sig selv, hvorfor denne indgående og lange omtale?²⁸ Hvor vil Frits Clausen hen med det? Hvorfor ikke i stedet f. eks. skrive mere om agitationsarbejdet op til genforeningsafstemningen? Det er dog af mere generel end privat betydning. Her som i talrige andre tilfælde i erindringerne konkluderer Frits Clausen ikke for læseren. Det er op til læseren selv at nå til den slutning, at det var helt urimeligt, hvad Frits Clausen blev udsat for, da han af nationale grunde valgte at afslutte lægestudiet i København. Ikke alene forlængede alle besværlighederne hans studietid, dermed også hans studiegæld, men det gjorde det også vanskeligere for ham som færdiguddannet læge at få en praksis med tilstrækkeligt patientgrundlag. Forsinkelsen gjorde det sværere for ham som læge at slå sig igennem i Åbenrå, da der var kommet andre før ham, og han naturligvis havde valgt at slå sig ned i "hjemlandet." Det var også denne forsinkelse og senere tilkomne ydre uheldige omstændigheder, der efter blot et år drev ham fra Åbenrå til Bovrup. Alt sammen naturligvis med yderligere udgifter til følge. Det kan jo ikke være andet, må læseren slutte sig til fra erindringerne, hvis hun eller han overhovedet fæstner sig ved alt dette. Det kostede jo at flytte, oven i to gange inden for et år. Hvad der derimod kommer til at stå klart af Frits Clausens fremstillinger er, at de sønderjyske studenter angiveligt fik ringere vilkår for at klare sig end studerende ved tyske universiteter.

Der er imidlertid en skjult dagsorden bag erindringerne vedrørende 1920'erne, som afsløres i et brev af Frits Clausen, som først i 2004 er kommet til mit kendskab. Brevet er skrevet til redaktør Adolph

²⁷ Frits Clausens ansøgninger 18.2.1922, 12.9.1922, 15.2.1923 til Den Sønderjyske Fond (note 24).

²⁸ Lauridsen 2003 (note 3) s. 136-149 og de sst. s. 23f. nævnte manuskripter V og VI.

Svensson den 9. juli 1928. Svensson var foruden redaktør af *Haderslev Stiftstidende*, også medlem af det konservative folkepartis repræsentantskab. Den umiddelbare anledningen til det lange brev – det er på 12 maskinskrevne sider – er også klar nok, nemlig at Den Sønderjysk Fond ville have Frits Clausen til at tilbagebetale sin studiegæld. Mindre indlysende er det, hvorfor Frits Clausen stilede et detaljeret brev om sine meget personlige forhold til Adolph Svensson, der intet havde med Den Sønderjyske Fond at gøre.²⁹ Det var i hvert fald ikke for at låne penge af Svensson. Svensson varetog til gengæld i dobbelt forstand rollen som håndhæver af den lokale opinion: Dels som journalist, dels som fremtrædende lokal repræsentant for det parti, Frits Clausen også var medlem af. Det var ikke et aktiv, at stå som både en dårlig økonom og at være en dårlig eller uvillig betaler af stiftet gæld, slet ikke hvis man havde ambitioner i lokalsamfundet.

Det sidste er min hypotese, som jeg hidtil kun har fundet indirekte samtidige belæg for – de direkte udsagn er senere – men som jeg ikke desto mindre skal forsøge at sandsynliggøre i det følgende. Frits Clausens lange redegørelse for sine økonomiske forhold overfor en mand, der ikke selv havde noget dermed at gøre, finder kun en forklaring i, at denne mands bedømmelse var af betydning for Frits Clausen. F. eks. hvis Frits Clausen havde politiske ambitioner inden for det konservative folkeparti. Visse karaktertræk blev blotlagt i Frits Clausens brev til Svensson: Han var en elendig økonom, hvad han ikke lagde skjul på, men samtidig havde han et arsenal af forklaringer på hvorfor, og her bragtes hans "ofre for sin danskhed" i forgrunden. En anden karaktersvaghed berører han også kort sidst i brevet, "et og andet unødvendigt Offer til Bachus," men vel at mærke kun i studietiden. Hvordan det senere dels i Åbenrå, dels i Bovrup havde været med ædrueligheden berøres ikke i brevet, men det er givet, at Svensson ikke i lokalsamfundet kan have været uvidende om Frits Clausens meget omfattende selskabelighed, og sikkert kendte til formodningen om, at Frits Clausen bl.a. opgav sin praksis i Åbenrå, da der blev snakket om, at han var beruset ved offentlige begivenheder i byen.³⁰

Det fremgår af brevet til Svensson anderledes klart end i erindringerne, hvor dybt irriteret og frustreret Frits Clausen var over den behandling, han som sønderjysk student fik ved Københavns Universitet, samt at han ikke fandt det mere end rimeligt med den økonomiske støtte, han modtog. Det var jo ham, der bragte et offer for sin danskhed ved at vælge Københavns Universitet, så havde han også

²⁹ Fremgår af Knud Kretzhmer: *Den sønderjydske Fond*, 1960.

³⁰ Emil Fryd 24.9.1926 til Den Sønderjydske Fond (note 24), A. Holling: *De danske Nazister*. Chr. Refslund (red.): *Fem Aar. Indtryk og Oplevelser*, 1, 1945, s. 139.

Lægeboligen i Bovrup var en stor og statelig bygning med tilhørende garage og stald. Konsultationen var i en del af stueetagen. Moderen boede til sin død 1938 på første sal. 13. juni 1928 var villaen flagsmykket i anledning af kongebesøget. I forgrunden hilser Frits Clausen på Christian 10. (Det Kongelige Bibliotek).

forventet en behandling, der svarede dertil. Dernæst er den indgående beskrivelse af hans økonomiske forhold fuldstændig udeladt i erindringerne trods det, at de har været en meget betydelig plage for ham hele årtiet igennem. Men dette har det bestemt ikke været belejligt at indvi læserne i, når det gjaldt om at fremstille en politiker på vej frem drevet af de mest idealistiske motiver. Hvad Svensson 1928 til overmål skulle delagtiggøres i, ofredes der ikke en linie på i 1947. Det hørte ikke hjemme i et politisk testamente. Frits Clausen ville 1947 ikke have sin nationale offerrolle besmudset med en redegørelse for et vedvarende overdådigt privatforbrug og stadig pengemangel. Den redegørelse skal til gengæld kort gives her.

Familien Clausen var formuende. Frits Clausens far ejede købmandsgården Storegade 36 i Åbenrå, og moderen var stadig i besiddelse af gården, da Frits Clausen kom hjem fra russisk fangenskab efteråret 1918 og ville til at studere videre i København. Imidlertid var gården fra 1899 udlejet for 25 år mod en fast afgift (4.400).³¹ Det indebar, at

³¹ Lauridsen 2003 (note 3) s. 72.

det beløb, som Ane Clausen årligt oppebar gradvist forringedes, og samtidig blev gården stadig sværere at sælge i kontraktperioden, da en ny ejer ikke ville kunne få et større afkast af forpagteren. Gården, der i 1920 blev vurderet til 130.000 kr., for tiden et anseeligt beløb, var derfor blevet belånt. I den første tid efter hjemkomsten boede Frits Clausen hos moderen, Nygade 4 i Åbenrå. Husstanden omfattede også moderens søster Metå, de to søstre havde boet sammen siden Frits Clausen var spæd.

Hvornår Frits Clausen tog permanent ophold i København er uvist, men han havde haft et værelse der fra 1919, og i hvert fald 1921-23 havde han adressen Rørholmegade 4, stuen. Han fik sit første midlertidige studielån på 200 kr. af Københavns Universitet i marts 1919,³² i oktober havde han fået 1.000 kr. og derefter gik det i de næste godt fire år slag i slag med ansøgninger om både legater og lån til forskellige fonde (Dansk Studiefond, Det Sønderjydske Fond, Kommunitetens Midler).³³ Som borgmester Holger Fink, Åbenrå, skrev som anbefaling 28. november 1921: Frits Clausen er uden formue. Det er moderen der har ejendom og indtægt. Når bortses fra de 850 kr. lånt af Kommunitetens midler, så fik han i alt fra de to nævnte fonde følgende:

2.000 kr. i direkte lån fra Den Sønderjydske Fond
2.800 kr. i lån af de midler, som den Sønderjydske Fond havde stillet
til rådighed for Dansk Studiefond
3.250 kr. i direkte understøttelser
8.050 kr i alt

Hvad han på anden måde har skaffet sig af midler er uvist, herunder understøttelse fra moderen, men over 9.100 kr. havde han som minimum til forbrug i studietiden. Udstrækker vi den til fire år, havde han et gennemsnitligt minimumsforbrug på knapt 2.300 kr. årligt, hvilket var nok til en behagelig studietid, når der ikke var andre sociale forpligtelser. Det var over halvdelen af, hvad en københavnsk arbejderfamilie tilsammen måtte klare sig for før skat i 1922. Frits Clausen havde visse muligheder for at ofre til Bacchus og for selskabelighed. Han lagde siden ikke selv skjul på, at han udnyttede dem.

Da han havde nedsat sig som læge i Åbenrå skulle tilbagebetalingen begynde, men den begyndelse var svær. Omstillingen fra studentlivet i København til lægegerningen i Åbenrå var heller ikke nødvendigvis problemfri. Der kom ansvar og forsørgerpligter til. Frits Clausen giftede

³² Lauridsen 2003 (note 3) s. 147n.

³³ Det følgende bygger, hvor intet andet anføres, på Det Sønderjydske Fonds arkiv (note 24).

sig i 1923. Det gik ikke med en ny lægepraksis i Åbenrå. Den Sønderjydske Fond måtte høre på den forklaring fra ham, at det var på grund af en sygehuskonflikt, at han ikke kunne betale af på sin gæld. Fra anden side tilflød der fonden oplysninger, som fortalte, at det var fordi folk ikke syntes om, at han var mindre ædru ved offentlige møder.

1924 flyttede han sin lægepraksis til landsbyen Bovrup og etablerede sig med præsentable rammer i en stor rummelig villa med garage og stald. Denne ekstravagance lod sig gøre, fordi moderen nu kunne sælge gården i Åbenrå. Frits Clausen modtog da de ledige midler mod at yde sin mor et årligt bidrag på 3.500 kr. og fri bolig på første sal i lægevillaen, som var lejet. De frigjorte midler benyttede Frits Clausen til indretning af en ny praksis, investering i et dyrt møblement, bl.a. gamle møbler, der blev renoveret (efter sigende gamle familiesager), og køb af en bil (Ford). Dertil kom så et forbrug og en selskabelighed, som egnen ikke hidtil havde set magen til. Der skete noget, når den populære doktor arrangerede dilettant, orkester og foreningsliv. Ingeborg Refslund Thomsen beretter derom: "Han lokkede de mest berømmelige dilettantskuespillere til Bovrup og lovede dem bøffer, så store som en flad tallerken. De bøffer gik der frasagn om. I Bovrup, der oplevede man noget, der dalede Peter Højs lille datter yndefuldt ned fra lysekronen, når der var fest."³⁴

Hvordan det stod til med Frits Clausens økonomi efter blot to år i Bovrup giver en gældsopgørelse pr. 10. maj 1926 et sigende indblik i:

1. Den sønderjydske Fond, Dansk Studiefond, Kommuniteten	5.500
2. Landmandsbanken. Afdrag standset 1924	3.500
3. Folkebanken i Åbenrå, lån optaget forår 1926	6.000
4. Gæld på bil	1.600
5. Camilius Nyrop for lægerekvisitter	2.000
6. Handelsbanken i Åbenrå, lån optaget efterår 1923	12.000
7. Sønderjydske Laanekasse, lån til afhjælpning af kapitalmangel	4.000
I alt	34.600

Indtægten i 1925 havde ifølge regnskabet været 14.229 kr., hvilket langt fra kunne dække udgifterne, som Frits Clausen selv anslog til

³⁴ Ingeborg Refslund Thomsen: *Hjemme i Nordslesvig*, 1961, s. 123.

21.500 for 1926, idet han rundhåndet regnede med at afdrage betydeligt på sin gæld (10.000 kr!). Der skulle på en gang en betydelig indtægtsforøgelse og et fald i forbruget til, hvis familien Clausens økonomi skulle hænge sammen. Det måtte Den Sønderjydske Fonds advokat, landsretssagfører Emil Fryd i september 1926 sætte sin lid til, ligesom salget af en obligation (Hypotheken) i den afhændede købmandsgård gerne skulle bidrage til stabilisering af de økonomiske forhold.

Sådan gik det imidlertid slet ikke. Af et brev, som Frits Clausen marts 1927 sendte til Emil Fryd (her bilag 1) fremgår det, hvilke utallige genvordigheder, som fortsat lagde sig i vejen for en økonomisk stabilisering. De skal ikke refereres her, men det fremgår, at skyldneren var en endog meget uheldig mand, hvis bil ikke alene brændte, mens den var lånt ud, men som der også kunne at stå "idiot" på ryggen af. Frits Clausen holdt en stribe af kreditorer hen med forklaringer, mens han samtidigt stiftede ny gæld hos andre långivere. Denne situation gentog sig juli 1928, hvor krydsende kreditorinteresser imidlertid medførte, at der blev rejst krav om at erklære Frits Clausen konkurs. På den baggrund sendte han det tidligere omtalte brev til A. Svensson (bilag 2 her), hvor han for alvor udfoldede myten om sig selv som en, der skulle gå usædvanligt meget igennem for sin danskheds skyld. Her fremstillede han sig som nævnt både som "offer" og som tjenende en højere "national sag." Tonen overfor Svensson var ikke venlig, de må have kendt hinanden, i det mindste som partifæller i landsdelen, men brevet indledtes ikke med "kære" eller anden høflighedstilkendevise og afsluttedes heller ikke med en sådan. Det var et forretningsbrev, det var også uforsonligt. Frits Clausen ville have sin vilje, fornyet henstand med lånene, men han truede også, hvis det ikke bliver, som han vil: "Som man synes at ville gaa hensynsløs frem overfor mig, skal jeg hævne mig paa samme Maade, og hvert Saar der tilføjes mig yderligere, skal jeg hævne mig paa samme Maade, og hvert Saar der tilføjes mig yderligere skal blive besvaret med skarpe Stik til de Betræffende." Endnu en trussel udgøres af brevets slutord, at alt dette kunne gå ud over den sag, som han hidtil havde søgt at tjene og fremme.

Svenssons svar kendes ikke, om han har svaret. I hvert fald blev Frits Clausen ikke erklæret konkurs ved den lejlighed. I stedet indledte Den Sønderjydske Fond i september 1928 en ny undersøgelse af Frits Clausens samlede økonomiske forhold. Der forelå et resultat i marts 1929, hvoraf det fremgår, at der var aktiver for ca. 2.762 kr., idet indboet var pantsat til anden side, og den anden bil nedskrevet til 0 kr. Passiverne udgjorde 32.966 kr., hvilket næppe kom som en overraskelse

for fonden, der godt et år før havde anslået gælden til 40.000 kr. Det var da konstateret endnu engang, at Frits Clausens økonomi ikke var god, og at han jævnligt var udsat for inkassosager. Ved en række lejligheder havde enkefru Clausen kautioneret for sønnens lån, men det var hørt op. Långiverne havde fundet ud af, at hun intet ejede længere. April 1929 tilbød Frits Clausen at afbetale 25 % af sin lånegæld hos Sønderjydske Studiefond mod at få resten afskrevet, men blev afvist, idet fonden understregede, at der var tale om en æresgæld, og at han tillige havde modtaget "meget betydelig direkte Understøttelse." Fondens ville have hele det lånte beløb tilbagebetalt.

Det var på dette tidspunkt, at Dagmar Schmiegelow intervererede til fordel for Frits Clausen overfor Den Sønderjydske Fond. Der er ikke tvivl om, at han har klaget sin nød til hende og påberåbt sig sin "sag." Hun skrev 23. maj 1929 til fonden bl.a. at det bestemt var forkert, at han ikke fik ordnet gælden og endnu værre, at han ikke engang besvarede brevene fra fonden. Dog ville hun forsøge at forsvare ham noget, hvilket er en underdrivelse, da næsten hele det fire siders brev er et stort forsvar for ham. Af forsvaret skal udelades det meste, dog får fonden at vide, at han til dels måtte ernære sin mor og en gammel tante, så helt opdateret med tingenes tilstand hos familien Clausen har professorinden ikke været. Tanten var død 1926 (!), og moderen blev ikke "ernæret," hun havde afgivet sin formue til ham mod at blive forsørget. Til forsvaret hørte, at Frits Clausen var så tosegod overfor sine fattige patienter, at han behandlede dem gratis. "De elsker ham højt – men hans Indtægt bliver derved langt mindre end den normalt burde være." Til indrømmelserne hørte, at Frits Clausen havde soldet en del, hvilket er brevets anden underdrivelse, men at det var blevet bedre. Det lød jo løfterigt. Men så kom hovedargumentet i forsvaret: "Frits Clausen er en Mand, som betyder meget i det nationale Arbejde i Nordslesvig." "...han er den første der i Virkeligheden har kunnet løfte Arven efter Gustav Johansen. – Han ligner ham baade i Evner – Talegaver og humoristisk Sands. Desuden er han en lige saa daarlig Økonom som Johansen var."

Trods dette afslog fonden i september 1929 at ville nedsætte gælden, som ønsket af Clausen. Det slog på dels at have vist ham stor langmodighed, dels ønskede det ikke at diskutere spørgsmålet med ham. Alligevel kom det til en ordning i foråret 1930. Den Sønderjydske Fond synes på det tidspunkt at have været fast besluttet på at få sagen afsluttet på egne og Dansk Studiefonds vegne. Tilsammen brugte de to fonde 404 kr. i udgifter til rejser, telefon og sagfører i forsøget på at inddrive pengene. Ordningen blev marts 1930 den, at Dansk Studiefond accepterede kun at få 50 % af sit lån tilbage (det udgjorde dec. 1929

2686 kr.), mens Det Sønderjydske Fond lod sit resterende tilgodehavende på 800 kr. henstå med renter til terminsbetaling (yderligere en del af lånet var altså afbetalt), men uden afdrag til 1939. Der blev endnu engang vist stor langmodighed. Så skulle den sag have været ude af verden, Frits Clausens øvrige gæld ufortalt, men det var den ikke.

Hvorfor DNSAP?

I marts 1931 meldte Frits Clausen sig ind DNSAP samme med sin hustru. Han fandt dermed en ny ramme for den sag, han havde gjort til sin. En af de talrige konsekvenser af partiskiftet var, at Frits Clausen endnu samme måned ophørte med at betale renterne til Den Sønderjydske Fond. Man kan mene, at det beroede på en tilfældighed. Med kendskab til Frits Clausens karakter og hans forkærlighed for det symbolske, var årsagen til de udeblevne rentepenge ikke den banale, at han manglede pengene til at betale. Nej, det var en del af det symbolske brud med de kredse, der ikke havde vist tilstrækkelig forståelse for og værdsættelse af hans hidtidige ofre og indsats for den nationale sag i Sønderjylland. Det lå i forlængelse af, at det konservative parti ikke havde fundet brug for hans evner.

Talrige forsøg på 1930'erne igennem at få Frits Clausen til at genoptage at betale renterne var uden resultat. Som en af Frits Clausens tidligere venner, sagfører Marcus Haase, skrev til Emil Fryd i maj 1937: Da Frits Clausen jo altid har mange jern i ilden, der ikke vedkommer lægegerningen, siges hans indtægter ikke at være overvældende store. Da han desuden altid har været og stadig er meget uøkonomisk, skal han den dag i dag køre ret hårdt økonomisk, og det er sikkert vanskeligt ved skriftlig henvendelse at opnå faktiske resultater i pengesager. Skal der opnås noget ved Frits Clausen, vil dette sikkert bedst kunne lade sig gøre ved personlig henvendelse til ham. Dette vidste Fryd om nogen, så han kan kun med glæde have taget imod Haases tilbud om at besøge Bovrup i denne sag. Fandt besøget sted, kom der heller ikke noget ud af det. Sin gæld til fondene afviklede Frits Clausen først februar 1940, da han var blevet folketingsmand, kom under pres for at gøre det, og det ellers kunne blive et ubehageligt offentligt anliggende for DNSAP.³⁵ Fra først til sidst var økonomi og politik forbundet i Frits Clausens politiske karriere.

³⁵ 17.2.1940 betalte Frits Clausen 1.093 kr. til Den Sønderjydske Fond (note 24). Gældssagen var dog ikke glemt dermed. Olaf Pedersen tog den bl.a. op i Folketinget under 1. behandling af Finansloven 1940-41 og udtalte 22.11.1940, at Sønderjydske Fond kunne tale med om at have været god ved Frits Clausen. Han skulle tage og gå tilbage til den lægegerning, han var uddannet til (*Folketingets Forhandlinger* sp. 778f.).

I erindringerne er der ikke et ord om, at Frits Clausen nærrede politiske ambitioner, før han tilsluttede sig DNSAP. I mangel af adgang til materiale fra det konservative partis lokalafdeling er det ikke muligt med sikkerhed at afgøre, om han udtrykkeligt har ønsket en mere fremtrædende tillidspost i partiet i Sønderjylland. Indiciene taler dog kraftigt for det. Hans selvfølelse havde i 1920'ernes slutning nået et sådant omfang, at han ønskede mere end sæde i vælgerforeningen. Lagt i munden på Dagmar Schmiegelow betød han meget for den nationale sag i Sønderjylland. Brevet til Svensson 1928 drejede sig om mere end Frits Clausens øjeblikkelige økonomiske situation, men også om hans politiske fremtid. Han var blevet en anvendt taler og førstemand i talrige andre sammenhænge. Han ville nå videre og stillede sig ikke tilfreds alene med gerningen som landsbylæge, hvilket fra starten prægede hans spredte virke (og forbrug).

Det er flere gange både før og efter 1945 blevet fremført, at hans brud med det konservative parti skyldtes, at det ikke indfrie hans politiske ambitioner. A. Holling omtalte det 1945, givetvis med brug af oplysninger fra Frits Clausens tidligere "nærmeste Venner."³⁶ Tydeligst kom det frem hos skolekammeraten Jakob Kronika, som i 1957 skrev, at Frits Clausen af karaktermæssige årsager ikke fik succes inden for det konservative parti. "Her havde han regnet med den store politiske Karriere. Da dette glippede, fik Partiet – og hele det saakaldte "System" – skylden, og Frits Clausen var skuffet og bitter."³⁷ De karaktermæssige årsager, der hentydes til, kan der heller ikke være tvivl om. Det konservative parti kunne ikke bruge en repræsentant for sin politik, der var kendt for at være en elendig økonom og forgældet med hang til spiritus, så kunne han i øvrigt være nok så populær lokalt. Dertil kommer, at Frits Clausen næppe havde udprægede evner, som loyal partisoldat, der rettede ind efter en given linie. Han ville have haft det trangt i enhver partibås, han ikke selv havde indrettet.³⁸ Det kan Svensson og andre partirepræsentanter på første hånd have haft blik for.

Det tydeligste vidnesbyrd om, at Frits Clausen havde politiske ambitioner, var den energi og det initiativ, hvormed han straks greb partiarbejdet an i DNSAP. Inden udgangen af 1931 var han Danmarks virksomste nazist, optaget af møder, organisering og skribentvirk-

³⁶ Holling 1945 (note 30) s. 139. En af de tidligere venner, læge Hans Lorenzen, bidrog til samme værk.

³⁷ Kronika 1957 (note 12) s. 61. A. Svensson kunne være kilden til Kronikas vurdering. – *Sønderjyllands Socialdemokrat* 22.3.1939 formulerede det sådan, at Frits Clausen meldte sig ind i DNSAP i fortrydelse over, at de konservative ikke gjorde stads nok af ham.

³⁸ Jfr. bilag 3.

Den unge Frits Clausen med den uundværlige cigaret i munden. Muligvis fra studietidens glade dage. Til ære for fotografen har han taget en bog i hænderne. Udateret (privateje).

somhed og hurtig i front som partileder i Sønderjylland. Partifører for DNSAP, Cay Lembcke, havde fået en underfører, der var mere aktiv end han selv. Frits Clausens virksomhed fra 1931 skal ikke forfølges på dette sted, men den energi og entusiasme, hvormed han kastede sig ud i et ulønnet og slidsomt partiarbejde, der tilmed kostede venskaber og lukkede døre, er mere end tilstrækkeligt bevis for, at her var noget Frits Clausen absolut ville. Han gjorde ikke sine ord fra maj 1931 til E. Finnemann Bruun til skamme. I erindringerne forklarer han sin tidligste DNSAP-virksomhed med, at han kun ønskede at gøre noget for sagen i Sønderjylland. Videre strakte ambitionerne altså ikke, og betydelige dele af sin tidlige partiaktivitet nævner han ikke. Det er muligvis rigtigt, at ambitionerne ikke fra starten strakte videre, men i denne sammenhæng er konstateringen af deres meget kontante tilstedeværelse i Sønderjylland 1931 egentligt tilstrækkeligt. Hvad det siden udviklede sig til, er en anden historie.

Hvorfor faldt valget da lige på medlemskab af DNSAP? Frits Clausen egen forklaring i erindringerne er ikke meget bevendt som svar herpå – og dog. Han mødte frem ved et møde, som Cay Lembcke holdt i Sønderborg den 16. januar 1931, og hørte Lembckes tale, og "saa syntes jeg pludselig i denne Tale at finde Løsningen paa alle de Problemer, jeg følte mig stillet overfor, og det samme gjorde min Hustru, der ogsaa overværede Mødet og pludselig udbrød til mig: Ja, men det er jo det, du altid har gaaet og ventet paa." (s. 171). Hvilke problemer og hvilket "det," der var ventet på, kommer ikke frem. Frits Clausen bliver ikke mere konkret ud over den "Grundide at samle alle Folkets splittede og delte Kræfter til Værn om vor nationale Arv, og til Uddybelse og Forøgelse af alle vore nationale Værdier, vort Folks store Fælelsejendom af baade aandelige og materielle Goder." (s. 182). Referaterne af Lembckes tale er heller ikke så oplysende, at de kan kast lys over, hvad det var, der fængede hos ægteparret Clausen den aften.³⁹ De sluttede sig også begge til DNSAP endnu før, de havde gjort sig bekendt med partiprogrammet, skriver Frits Clausen i erindringerne. Det modtog de først senere (s. 187f.). Det er et spørgsmål, hvor meget det egentlig betød, hvad Lembcke havde sagt ved mødet. Han taler var hverken stringente eller klare, men springende og uforudsigelige med en tendens til det rablende.⁴⁰

Da Frits Clausen mødte Lembcke og det nystiftede DNSAP, var han mere end moden til at forlade det konservative parti. I det nye parti ville der være masser af spillerum for ham, her kunne han vise det sønderjyske konservative miljø, der ikke ville gøre brug af hans talenter,

³⁹ *Sønderborg Socialdemokrat* 17.1.1931, *Hejmdal* 17.1.1931.

⁴⁰ Jfr. Lauridsen 2002 (note 2) s. 135-140.

hvad han duede til. Ideologien i DNSAP spillede ikke den store rolle for ham, Lembckes på mødet og senere fremsatte "grundide" var tilstrækkelig, ligesom DNSAP's ideologi knapt var blevet udviklet. Der var ganske enkelt ikke megen politisk-ideologisk indhold at komme efter.⁴¹ Derfor ville Frits Clausen have mulighed for at gøre sin indflydelse gældende, og det gjorde han i rigt mål, så snart han kom til.

Ved sin 40 års fødselsdag november 1933, blev han i *National-Socialisten* præsenteret som Sønderjyllands første nationalsocialist.⁴² Det er måske også rigtigt, men i foråret 1931 var der endnu så lidt indhold i den danske nazisme, at det på sin vis er meningsløst at stille spørgsmålet om, hvorfor Frits Clausen blev nazist. Han havde meldt sig ind i et parti, der først skulle til at finde ud af, hvad dansk nazisme skulle gå ud på. Så spørgsmålet er snarere, hvordan gjorde Frits Clausen DNSAP nazistisk? Ifølge eget udsagn i erindringerne havde han intet kendskab til Hitler eller NSDAP i foråret 1931, men hvad enten det er helt rigtigt eller ej, så forestod der virkelig en stor opgave for ham, lige en opgave efter hans hoved ud fra idealet om at udfylde en historisk mission i sin tid. Nu skulle han til at yde større "ofre" for sin danskhed, end han nogensinde havde forestillet sig.

Konklusion

Frits Clausens politiske udvikling i 1920'erne kan stort set kun følges på grund af hans efterladte erindringer. Han lægger i sin egen fremstilling heraf hovedvægten på den danske regerings forsømmelser i forbindelse med genforeningen 1920, såvel på dens senere politik over for Sønderjylland. Han opfattede den som præget af politiske studehandler og ansvarsløshed, hvilket gav ham afsmag for parlamentarismen. Hertil føjer sig en kritik af det konservative folkeparti, som han stod som medlem af i mere end et årti. Det var utilfredshed med partiets politik specielt i forsvarsspørgsmålet og i forhold til Sønderjylland, der til sidst førte til et brud. Han fortæller også om visse personlige problemer og genvordigheder uden at det fremgår, at de i høj grad bidrog til hans politiske frustrationer og radikalisme. Andre problemer lader han helt uomtalt. Først og fremmest hans vedvarende store økonomiske problemer, der gang på gang førte ham på ruinens rand. Det bidrog yderligere til hans frustrationer og aggression overfor omverdenen og "systemet," der i stigende grad også kom til at omfatte det konservative parti. Han følte sig såret og truede med hævn over dem, der ikke viste ham fornøden forståelse.

⁴¹ Jfr. Lauridsen 2002 (note 2) kap. 6 og 7.

⁴² Bilag 3.

Ikke mindst lånene hos Den Sønderjydske Fond, der ikke blev betalt, belastede hans renommé i toneangivende konservative kredse. Dertil måske tillige hans spiritusforbrug. Han fandt sig urimeligt behandlet i betragtning af, at han hele tiden ud fra sin egen selvopfattelse valgte dansk. Når han valgte dansk, forventede han at dørene både økonomisk og politisk åbnede sig for ham. Ingen af delene var tilfældet på trods af de ofre, han selv mente at bringe. Det konservative folkeparti kunne ikke bruge ham som partikandidat, og han fandt da ud på den yderste højrefløj til det nydannede DNSAP, hvor der var masser af rum for en type som ham. Der kunne han realisere sine politiske ambitioner og demonstrere sine førerevner overfor det konservative miljø, som ikke havde villet gøre brug af ham. Med DNSAP ville han på en gang skaffe sig hævn og kæmpe for den nationale sag.

Frits Clausen blev nazist, før han selv eller andre i DNSAP vidste, hvad nazismen var. Derfor er en hovedkonklusion, at det er mere relevant at undersøge, hvordan Frits Clausen gradvist blev nazist fra 1931 end hvorfor han blev nazist. I stedet er lagt vægt på baggrunden for bruddet med det konservative folkeparti. Det var egne karaktersvagheder og idealer, der lagde ham død i det miljø, hvor han ville værdsættes og førte ham i armene på det, der blev hans livs store politiske eksperiment.

BILAG I: Frits Clausen til Emil Fryd 8.3.1927.⁴³

d. 8/III 1927

Ærede Herr Overretssagfører Fryd

I Henhold til Telefonsamtalen skal jeg meddele Dem hvordan det er gaaet mig siden vi taltes ved i Vinter.

Hypotheken blev ikke solgt og nogle Maaneder efter meldte Joh. Petersen sig Konkurs og jeg fik Meddelelse om at jeg skulde tilbagekøbe Hypotheken i Løbet af 4 Uger. Sammen med Overretssagfører Boeck, Aabenraa gjorde jeg alt for at faa den afsat med blot en lille Avance. Hvis jeg kunde faa Huset solgt med nogen Fortjeneste kunde jeg faa Hjælp til at tilbagekøbe Hypotheken, men jeg skulde saa ogsaa betale ca. 9000 Kr. resterende Renter og Skatter, skulde altsaa have over 29000 for den for at tjene noget paa det Tidspunkt, hvis jeg ikke kunde sælge den forinden.⁴⁴ Den sidste Dag i Fristen tilbød jeg Landeværnet den for 20000, da der var en dansk Møbelhandler, der nok vilde have Forretningen, men ingen Penge havde. Jeg maatte saa overlade v. Bergen Huset og han har det endnu og kan ikke faa det solgt eller udlejet. Jeg henvendte mig saa til Overretssagfører Boeck om han vilde være min økonomiske Konsulent og hjælpe mig at faa min Gæld ordnet med de Indtægter jeg har, som jeg stillede til hans Raadighed. Vi begyndte saa med at jeg betalte til ham 500 Kr. hver Maaned og henviste alt til ham. Jeg bad ham skrive til alle, som jeg opgav ham, men han mente ikke det var nødvendig endnu at henvende sig til de store Kreditorer, da vi først skulde have Smaatterierne væk. Det endte med at han tog nogle faa Poster som han fordelte og Resten maatte jeg selv klare videre. Alt hvad der kom sendte jeg til ham og flere Gange talte jeg med ham om at give mig Raad m.H. til Gældens Størrelse i Forhold til Indtægterne. Det endte med at jeg en Aftenstund fik Besøg af Rettens Folk, der skulde pante. Jeg gad næsten ikke prøve paa Modstand mere, da jeg mente at have gjort alt for at faa Gælden ned og søge den Hjælp jeg mente at kunde faa. Men ved en lykkelig Indskydelse ringede jeg til en Mand, der har nogle Penge og som har vist mig Venlighed før og han bad mig hente Beløbet 1500 Kr. ca. (Sønderjydsk Hjælpekasse). Han har saa været rundt hos Sagførerne og sagt han vilde betale dem hvad jeg skylder der. Ikke destomindre lod Brink Jensen igaar min Moder pante for 98 Kr. Min Mor kunde

⁴³ Den Sønderjydske Fond (note 24).

⁴⁴ Det drejer sig om Ane Clausens ejendom, Storegade 36 i Åbenrå.

godt være bleven vanvittig da hun i over ½ Aar har plejet en Søster, der boede hos hende og som blev sindsyg til Slut. Hun døde den Dag De ringede til mig. Hun har boet sammen med min min Mor i 38 Aar og det var derfor en Sorg for min Moder at miste hende og en Lidelse at se hende den sidste Tid.⁴⁵ Udgifterne ved hendes Sygdom og Død har jeg maattet betale og det er betalt alt indtil dato. Jeg har saaledes faaet det Ene efter det Andet og har ikke kunnet hente Raad hos nogen, selv om jeg prøvede at ty til Folk der er til det samme og tager Betaling derfor. Brink Jensen fik over 1000 Kr. for hans ydede Bistand og det var saa daarligt og samvittighedsløst som tænkes kan. Det var ikke en Gang hændeligt Uheld, for de fleste af hans Forretninger er noget lignende. Hvis jeg havde forkludret en Patient og taget stor Betaling for det, vilde jeg da skamme mig over brutal Optræden ved en Bagatel overfor samme Patient. Juridisk er han jo i sin fulde Ret og desværre er Jura og Moral to Ting som tilsyneladende ikke har med hinanden at gøre. Men saaledes ligger Sagerne for mig. Skidt det Hele. Men jeg gør hvad jeg kan for at komme af med Gælden. Jeg ejer ofte ikke en Krone, da jeg betaler hvad jeg kan. Jeg skal bare have det bedre fordelt. P. Høj, som har hjulpet mig, har tilraadet at prøve en Akkord, men jeg vil hellere betale, hvis jeg maa faa Tid dertil. Hvis der bliver slaaet ned paa mig er jeg meget hurtig færdig og alle Udgifter er jo saa borte, men jeg kan jo ikke forhindre det. Jeg har tilbudt at sælge min Praksis, men alle fraaadede det og desuden vil den jo ikke dække hele Gælden. Men for at faa Ro for Pantninger og deslige kan det jo sommetider være fristende at lade det Hele ramle sammen. Der vil jo ikke blive noget at dele, da jeg ikke har andet end lidt Indbo og man jo ikke kan holde Auktion over en Praksis.⁴⁶ Der vil saa uvægerligt komme en tysk Læge hertil, da de arbejder paa Kraft, og efterviseligt understøtter Landlæger hernede. Da jeg ikke gider have med det at gøre mere vil jeg ikke rode op i denne Sag, men Beviserne er ikke svære at fremskaffe. Danskerne synes at ville gaa den modsatte Vej og prøve paa med fuld Kraft at slaa en ned. Jeg har sagt og skrevet saa ofte at jeg vil betale, at jeg ikke kan blive ved med at gentage det. Jeg har bedt om Hjælp, jeg har oparbejdet en god Praksis, som stadig bliver mere og mere grundfæstet og større. Jeg prøver at komme over alle de nye Uheld der træffer mig og selv om det gaar meget langsomt saa bliver Gælden mindre, og alt skal nok blive betalt til sin Tid. Ogsaa en bedre Ordning vilde

⁴⁵ Søsteren Mette (Metå) døde 1926 og havde boet sammen med søsteren siden 1893.

⁴⁶ Det er lidt af en underdrivelse, når Frits Clausen skrev om "lidt indbo". Indboet var ganske værdifuldt og bestod bl.a. af restaurerede møbler, i alt værdisat til 10.000 i 1926.

hjælpe mig, men den har jeg Vanskelighed ved at faa, nu prøver jeg ogsaa med P. Høj som Hjælper og forhaabentlig bliver det saa bedre. Han har vist at han vil hjælpe mig og er ganske uselvsk sprungen i ved al den løse Gæld, som derved er bleven fast. Saa skulde man da tro at der maatte blive Ro omsider. Men Dem interesserer det vel ikke videre, hvordan det gaar mig, men at faa Pengene jeg skylder. Det Foregaaende var dog nødvendig for at forklare Dem Situationen. Jeg kan ikke komme med noget særlig godt Forslag ud over det, De vel nærmest vil kalde en Frase: Jeg vil gøre hvad jeg kan for at give enhver sit og vil ikke snyde nogen. P. Høj kender min Situation, kender hver Post og har lovet efter Evne at hjælpe mig. Han har foreløbig ordnet baade min og min Moders løse Gæld og har lovet mig yderligere Bistand, men hele min Gæld har han ikke Midler til at kunne omkonvertere, ellers havde det været gjort og hans Plan om at tilbyde en Afhandling har jeg ikke syntes om. Maaske det har været uklogt, men jeg anser det for umoralsk og vilde altid føle mig moralsk forpligtet alligevel. Den eneste Maade jeg kan betale paa, er dog ved at faa Tid til at tjene Pengene og faa dem ind. Desværre er det jo gaaet saadan, at de der klemmer haardest fik mest og de Stille har hidtil maattet vente. Men jeg kan trøste Dem med at De nu er ved at være [blandt] dem der klemmer haardest, da det andet er ordnet og saa falder der ogsaa nok af til Dem. Jeg ved det har været forkert af mig ikke at have en bedre Ordning, men hvor der er Orden er det let at lave en, det er værre hvor der ingen er. Jeg ved ikke om jeg har kunnet meddele Dem noget af Interesse i dette Brev, men hvis De ellers vil forlange Oplysninger eller Besked skal jeg give dem.

Med venlig hilsen
Frits Clausen

P.S. Jeg har talt med Høj og han bad mig skrive Dem om De ikke vilde tage den Fordring paa Inkassation som Brink Jensen har paa mig fra ham, da han blot vil chikanere mig. Ordret sagde Høj "Se at faa dem til at tage den fra ham, saa faar vi nok Sagen ordnet." Brink Jensen har nemlig ogsaa haft Kontroverser med Høj i sin Tid. Jeg ved ikke om De vil gøre os den Venlighed. Jeg skal saa gøre alt for at De blot faar noget saa hurtigt som muligt. Det skal paa ingen Maade være for at faa Dem til at opgive Fordringen, men blot en Bøn om Humanitet. Jeg vil gerne ev. komme over til Dem sammen med Høj hvis det kan lade sig gøre, men billigst er det jo at skrive.

BILAG 2: Frits Clausen til A. Svensson 9.7.1928

Bovrup den 9. Juli 1928

Herr Redaktør Svensson,
Haderslev

Efter at have tilbragt 42 Maaneder i Krigsfangenskab i Rusland, kom jeg i Efteraaret 1918 til København, hvor det var min Agt strax at fortsætte det medicinske Studium, som jeg havde maattet afbryde paa Grund af Krigen.⁴⁷ Gennem Herr Professor Schmiegelow blev jeg indført hos Universitetsreferendarius Munk-Petersen, der dog absolut afslog, at ville immatrikulere mig uden at jeg fremskaffede alle nødvendige Papirer, hvad jeg jo havde lidt Vanskelighed ved paa det Tidspunkt.⁴⁸ Prof. Schmiegelow henviste mig saa til den daværende Dekanus for det medicinske Fakultæt, Prof. Henriques, der tog venligt imod mig, men meddelte mig, at jeg paa ingen Maade kunde tænke, at blive indskrevet som Student, hvis jeg ikke forinden tog dansk Studenterexamen. (En forlangte altsaa blot Bevis for, at jeg havde været Student i Tyskland, medens den anden ikke vilde anerkende dette, og krævede dansk Studenterexamen). Da jeg forsøgte at gøre Professoren klar, at det vilde være ganske umuligt for mig, at fortsætte under disse Betingelser, da jeg var fuldstændig ude af Træning til aandeligt Arbejde og ikke vilde spille mere Tid end allerhøjst nødvendig, slog han det hen ved at henvise til alle de Polakker, der fyldte op ved Universitetet, og som alle maatte bøje sig for disse Krav. Det var i Professorens Øjne næsten værre for mange af disse Folk (der ikke var Polakker, men polske Jøder) fordi de først skulde lære det danske Sprog. Idet han henviste paa den Fordel jeg havde i at kunne Sproget spurgte han mig, hvor jeg havde lært at tale dansk og det kom til et Ordskifte, som jeg gengiver ordret. Jeg: "Sagde jeg ikke, at jeg var Sønderjyde?" – Prof. "Jo, men taler man da dansk i Sønderjylland?" – "Ja, det gør vi da rigtignok" – "Det er vel saa noget lignende som jydsk?" – "Ja, det maa det vel være, naar det er sønder jydsk". Jeg tog derefter Afsked, og gik til Prof. Biilman, hvis Adresse ogsaa var opgivet mig af Prof. Schmiegelow. Ogsaa her blev jeg venlig modtaget, men ud over dette var der ikke Udsigt for mig til at opnaa noget af praktisk

⁴⁷ Frits Clausen blev indkaldt til tysk krigstjeneste efteråret 1914 og afgang til østfronten januar 1915.

⁴⁸ Frits Clausen blev introduceret gennem professor Ernst Schmiegelow efter forudgående som russisk krigsfange at have korresponderet med professorens kone Dagmar, som tog sig af krigsfangernes sag.

Betydning. Prof. Biilman mente, at det ikke var nogen Skade til at man lærte for meget, hvad jeg gav ham Ret i, idet jeg dog henviste til, at selv om man vanskelig kunde lære for meget, saa kunde man nok studere for længe. Fra Prof. Biilmann gik jeg lige ned paa Niels Brocks Handelsskole og bad om at maatte blive optaget her, hvad jeg strax blev. Skolen havde begyndt en Maaned før, saa jeg maatte først indhente det, der allerede var gennemgaaet, hvorved jeg først blev sat istand til at følge med i den for mig fuldkommen fremmede Undervisning. Jeg indsaa hurtig, at det vilde være meget vanskelig for mig, men holdt dog ud indtil Venner stillede mig i Udsigt at faa en Ordning istand, hvorved jeg kunde fortsætte mit paabegyndte Studium. Imidlertid var Tysklands Nederlag bleven en Kendsgerning, og det sønderjydske Spørgsmaal blev aktuelt. Jeg tog saa Del i Agitationen for den gamle Grænse ved Dannevirke, grundede sammen med Læge Beyerholm Foreningen "Sønderjyderne"⁴⁹ og rejste Landet rundt for at samle Underskrifter paa en Adresse som "Danske Kvinders Forsvarsforening" havde formuleret. Jeg tog ikke noget som helst Honorar for disse Foredrag ud over at jeg fik Rejsen paa 3. Klasse godtgjort. Nogle Artikler, som jeg skrev til F.Ex. *Hovedstaden* og *Dagens Ekko* fik jeg en enkelt Gang det fyrstelige Honorar af 5 – fem – Kroner for, skønt mange af dem stod som Ledere i Avisen.⁵⁰

I December Maaned kom H.P. Hanssen til København og stillede mig en Ordning med Universitetet i Udsigt. Det blev vedtaget, at vi sønderjydske Studenter (vi var nu tre) ikke behøvede, at tage dansk Studenterexamen og det blev endogsaa stillet os i Udsigt, at vi maaske kunde fritages for Filosofikum. Vi indgav Ansøgning derom i December 1918 og fik Svar d. 14. Juni 1919 (fjortende Juni nittenhundrede og nitten). Vi haabede jo saa, at kunne begynde med det nye Semester efter Jul. Imidlertid var vi bleven bekendt med de Foranstaltninger, der paa de tyske Universiteter var truffet for at gøre det muligt for Krigsdeltagerne at fuldføre deres Studium under Forhold, der tog Hensyn til den Tid de havde ofret paa Krigen og den Nedsættelse af deres fysiske og psykiske Kræfter dette kunde antages at have medført. Os blev det en Gang revet i Næsen, at det dog ogsaa maatte have været "ganske interessant at have været med i Krigen, naar man var sluppet saa godt fra det som vi var det" (sml. Bestræbelserne for Afrustning). Ved Københavns Universitet kunde man ikke tage særlige Hensyn til os. Jeg kunde, om jeg var gaaet til et tysk Universitet have

⁴⁹ Frits Clausen tager munden for fuld, når han gør sig til stifter af foreningen. Det fremgår ikke af de samtidige avisreferater af stiftelsesmødet.

⁵⁰ Enkelte af de anonyme artikler i de nævnte blade kan med sikkerhed identificeres som Frits Clausens, se Lauridsen 2004 (note 20).

tilendebragt mit Studium efter 1½ Aar, hvad de fleste af mine fordums Kammerater gjorde. Jeg var meget stærk i Fristelse og talte med Prof. Røvsing derom, der raadede mig til det, "hvis jeg ikke var ovenud Idealist". Det var jeg dog m.H. til Nationalitet og derfor blev jeg i København og begyndte fuldstændig for fra paa mit Studium. Til den første Prøve, jeg skulde aflægge krævedes der bl.a. tre praktiske Kursus i Kemi, hvor der paa de tyske Universiteter blot blev forlangt et. Medens det efter lange Skriverier og Trapperend lykkedes mig at blive fritaget for et praktisk Kursus i Fysik (hvor der for Resten heller ikke var Plads til mig) maatte jeg gennemgaa de tre Kursus i Kemi (hvad der heller ikke var noget at sige til efter de første Afslag paa Lempelser). Da jeg trods alt vilde spare Tid, bad jeg om maatte faa alle tre Kurser i et Semester, da jeg agtede at gaa op første Gang til Foraaret. Men det kunde paa ingen Maade arrangeres. Det maa her bemærkes, at det var paa et Tidspunkt, hvor "Sønderjyderiet" florerede lidt vel meget, hvorfor man fra visse Retninger vist nok vilde være med til at stoppe lidt op for de gode, men ogsaa ofte vel højtravende Følelser. I alt dette bliver jeg pludselig syg af Blindtarmsbetændelse og faar i Tilslutning hertil Bughindebetændelse, der gjorde mig til Rekonvalescent det meste af Semestret.⁵¹ Alligevel gennemfører jeg at faa Attestats paa et af de tre Kurser. Da jeg saa rejser hjem maa jeg hovedkulds rejse igen, da jeg var meldt for landsfjendtlig Virksomhed mod Tyskland. Det var paa det Tidspunkt, hvor Ole Wolf, Skærbæk blev arresteret og ført til Magdeborg. Den landsfjendtlige Virksomhed skulde jeg skulde [sic!] have bedrevet var foregaaet under mit Fangeophold i Rusland, hvor jeg havde arbejdet paa at faa en saa stor Flok som mulig til den sønderjyske Lejr i Povlolo posad.⁵² Jeg var bleven anmeldt af Gæstgiver Paulsen Skibbroen i Aabenraa.

Efter at der saaledes var gaaet et Aar kunde jeg tage fat paa Studiet og tog ved Semestrets Slut Forberedelsesexamen med Udmærkelse. (Gennemsnitskarakter 14½ Points).

I Sommerferien blev jeg brugt til Organisation af Valgbureauet paa "Folkehjem" hvor jeg senere blev afløst af nuværende Bibliothekar Jakob Petersen og jeg rejste saa paa Agitationsrejse i 1. Zone, hvor jeg fortalte mine Landsmænd om det Illyrien, vi skulde stemme os tilbage til. Ved Semestrets Begyndelse begyndte jeg saa privat at forberede mig paa Prøven i Anatomi og Fysiologi, som jeg mente at kunne faa repeteret paa et Aar. Da der saa godt som ingen Forelæsninger holdes

⁵¹ Frits Clausens pludselige sygdom daterede sig fra januar 1919. Af samme grund deltog han ikke i flere møder, hvor han var annonceret som taler.

⁵² Frits Clausen havde medvirket til at få fangerne samlet i en lejr, men initiativet dertil var ikke hans.

i de Fag, gennemgik jeg dem selv efter de Kolleghefter og Bøger, jeg nu havde fremskaffet fra mit Studium i Tyskland. Jeg vidste nok, at man ellers plejede at bruge engelske Lærebøger i de Fag ved Københavns Universitet, men mente dog, at det vilde være nok med at jeg lærte det der fandtes i de tyske Lærebøger, da der jo ikke kunde være synderlig Forskel paa Menneskets Anatomi i England og Tyskland. Da jeg saa ved Semestrets Slut gik hen for at høre paa Examen gik det op for mig, at jeg absolut ikke havde Forudsætninger til at kunne bestaa en nogenlunde Examen med de Kundskaber jeg vilde kunne tilegne mig i endnu et Semester. Jeg havde nok hørt en Del om Manuduktører, men troede at det var noget lignende som man ved de tyske Universiteter blot benyttede sig af, naar man var i den yderste Ende af de dumme og mest dovene. Da det tilmed var meget dyrt og jeg ansaa det for under min Værdighed at ty til den Hjælp, havde jeg ikke benyttet Manuduktion. Men nu fik jeg lært, at Manuduktørerne faktisk var de eneste Lærere i de Fag, og kom skyndsomst ind paa et Hold, der ogsaa skulde gaa op til Foraaret. De havde da utallige Gange gennemgaaet Stoffet hos forskellige Manuduktører, talte om hvor mange Sider man skulde kunne af den Bog og hvad man kunde springe over i en anden, og fik nu af Manuduktøren indprentet alle de Smaafinesser, der var nødvendige til en ordentlig Examen. Jeg kom fuldstændig i Vildrede med hvad jeg skulde gøre, og gik til Slut til Professor Hansen for at bede om Raad. Der var ingen Udvej. Skulde jeg tage Examen, maatte jeg vide det, der vilde blive forlangt. Hele fag som Embryologi og Anthropologi, som vi skulde vide Besked om i Tyskland, behøvede vi ikke at vide noget videre om her, men til Gengæld lagde man i København Vægt paa andre Ting, som man ikke kunde læse sig til eller høre Forelæsninger om, men som man udelukkende kunde faa Besked om ved Manuduktion. Hvad jeg vidste i de Fag kunde vel nok lette Forberedelserne for mig, men paa ingen Maade hjælpe mig til Examen. Det samme gjaldt i Fysiologi, hvor der ogsaa var ganske særlige Ting, der blev forlangt, og som man heller ikke kunde tilegne sig ved Forelæsninger, da det tog Aar inden de her blev gennemgaaet. Den eneste Maade man kunde lære dem paa var gennem nogle hektograferede Hefter, der var meget vanskelige at faa fat paa og ved Manuduktion.

Det lykkedes mig dog at faa Professor i Anatomi F.C.C. Hansen til at indse, hvor meningsløst det var, at jeg igen skulde begynde forfra, naar jeg mente at have forberedt mig paa de Fag, saa jeg turde gaa op til Examen ved et hvilket som helst tysk Universitet. Efter at han havde gennemset og gennemlæst mine Kolleghefter fra den tyske Undervisning, som til al Held imponerede ham ved mange Tegninger o.s.v.

mente han endelig at kunne foreslaa, at jeg kunde faa Lov til at aflægge en særlig Prøve, til hvilken jeg skulde have Lov at forberede mig med de mig bekendte tyske Lærebøger, da jeg dog tilmed i et halvt Aar havde taget Del i Manuduktion efter den engelske Bog. Den 8. Februar 1921 fik jeg endelig Svar paa den i September 1920 indgivne Ansøgning og fik Lov til i Stedet for Examen at aflægge et Tentamen i Fagene Anatomi og Fysiologi.

Imidlertid var der kommen en Del unge Studenter fra de sønderjydske Skoler til København og man havde fra officiel dansk Side maattet tage Stilling til Spørgsmaalet om Studenterne i al Almindelighed. Man gjorde det ved en meget karakteristisk Lov, der kunde vedtages og offentliggøres uden at det senere hen var muligt at fastslaa, hvem der havde Ansvar for Loven. Ifølge denne Lov kunde alle Studenter fra Sønderjylland, der var ved de tyske Universiteter [og] havde taget deres Embedsexamen før 1. Januar 1923 uden videre faa denne anerkendt i Danmark. Lovens fuldstændige Hensynsløshed overfor de danske Studenter maatte først forklares rette Vedkommende af os, der kunde se hvilke Følger de vilde faa. For at bevise hvor kortsynet og tillige uretfærdig den var skal jeg her blot anføre et Exempel. Man tænke sig to Studenter i Foraaret 1919 gaa ud fra et sønderjysk Gymnasium. Den ene er tysk sindet og gaar til et tysk Universitet, medens den anden gaar til København. Paa de tyske Universiteter var der indrettet særlige Semestre og Kurser i Ferien, saa han med Lethed kunde faa sin Lægeexamen inden 1923, medens den, der gik til Danmark første vilde være færdig 1926. I Tyskland kunde man studere for Mark og i Danmark skulde man laane 60-Øres Kronere. Jeg kan ved talrige Exempler bevise, at dette ikke alene er Theori, men er sket i Praxis og at det selv er praktiseret af Folk, der gjalt som Danske. Sammen med nuværende Landsretssagfører Jepsen i Tønder og Sagfører Haase i Løgumkloster tog jeg dette Spørgsmaal op og gennem den gamle sønderjyske Studenterorganisation S.St. som vi havde genoprettet i København gjorde vi Skridt til at faa disse fuldstændig forrykte Forhold rettede. Det lykkedes os at faa nøjagtige Oplysninger om de allerfleste Studenter fra Sønderjylland, og vi kunde da bevise, at der inden 1. Januar 1923 vilde komme 78 (om ikke mere) Akademikere med tysk Uddannelse til Sønderjylland, medens der fra Københavns Universitet inden for samme Tidsrum vilde komme en eneste Sønderjyde til vort Hjemland. Den Ordning der saa blev truffet i Stedet for den første Lov blev formuleret af os tre og blev uforandret gennemført samtidig med at det lykkedes os at gennemføre Lempelser for de Studenter, der havde deltaget i Krigen, saaledes at de fik Lov til at aflægge Tentamen i Stedet for Examen i de rent theoretiske Fag.

Inden vi naaede saa langt maatte vi dog opleve adskilligt, som jeg dog først skal fremdrage senere, hvis det skulde blive nødvendigt. Trapperend, Skriverier og smaa fine Stikpiller om utilfredse Sønderjyder o.s.v. skal jeg ogsaa forbigaa foreløbig. Jeg vedlægger dog en Semesterberetning fra S.St. hvor disse Forhold nærmere forklares, idet jeg henviser til at den er en Fortsættelse af en fortrolig Meddelelse, som forinden var bleven udsendt til vore Seniorer hernede og hvis fortrolige Karakter jeg selvfølgelig bevarer.⁵³

Hvis man nu fra dansk Side konsekvent havde gennemført disse Synspunkter, hvorefter man i Begyndelsen absolut ikke syntes at der var Grund til at tage Hensyn til de sønderjydske Studenter Deltagelse i Krigen eller Vanskeligheder ved at komme til et andet Lands Universitet, kunde man endnu forstaa det, selv om man ikke kan billige et saadant bekvemt Standpunkt taget af Statens og Universitetets Myndigheder. Men nogen Konsekvens var der absolut ikke Tale om, tværtimod gik den Kritikhed, hvormed man gav Lempelser til bestemte Folk, der gik uden om den direkte Vej, næsten ud i Karikatur. Jeg skal her endnu ikke komme ind paa enkelte Exempler, som jeg altid kan fremdrage, men blot i Almindelighed sige, at den samme Vilkaarlighed, hvormed man besatte andre Embeder i vort Hjemland ogsaa blev brugt overfor visse Studenter, der af en eller anden Grund gennem en bestemt Retning eller rettere sagt i et bestemt Parti kunde opnaa det utroligste af Lempelser og Fordele. Forsørgt for slige Enkeltpersoner gik endog saa vidt at enkelte af dem ved det Cornelius Petersen kalder for "Ben" overhovedet ikke har behøvet at bruge de Kundskaber, man uden videre mente, de sad inde med. Vi andre blev behandlet som kort anført i denne Redegørelse, der kan udvides meget m.H. til Enkeltheder og Exempler.

Under alt dette var vi henviste til selv at fremskaffe Midler til Gennemførelse af Studiet. Først da vi kom i Forbindelse med Herr Kontorchef Hammerich i det sønderjydske Ministerium blev der ydet os Støtte i økonomisk Henseende, og det kan ikke nok fremhæves, hvor hjælpsom Kontorchefen var imod os for saa vidt det stod i hans Magt. Han sørgede for, at der af den sønderjyske Fond blev oprettet Stipendier for Krigsdeltagerne og at vi yderligere kunde laane en bestemt Sum af Fonden. Til Stipendierne skal her dog bemærkes, at vi var afskaarne fra at søge andre Stipendier og særlig kunde Sønderjyderne ikke søge Ophold paa Regensen og Kommunitetsstipendiet, et Forhold som vi ogsaa har fremdraget og som senere blev ordnet (lettet ved at Island gjorde sig fri for Danmarks opofrende Omsorg). I 1921

⁵³ Denne semesterberetning er ikke længere vedlagt brevet og har ikke kunnet lokaliseres.

blev det af den sønderjydske Fond overdraget til "Dansk Studiefond" at forvalte de Midler, der som Laan blev stillet til Raadighed for sønderjydske Studenter. Inden den Ordning blev truffet, havde vi kunnet faa et rentefrit Laan af Universitetet til at begynde med. Laanet var oprindeligt tænkt at skulle være paa 1000 Kr., men da der inden Ordning var truffet kom flere Studenter til, foreslog vi selv at reducere det noget, saa vi alle kunde faa noget deraf. Ordningen af disse Laan foregik paa samme Maade som alt andet var foregaaet. Trapperend og Meddelelse om at Kontorchefen eller hvem vi nu skulde tale med, endnu ikke var kommen, at han lige var gaaet til Frokost og rimeligvis ikke kom mere den Dag o.s.v. Den eneste vi næsten aldrig gik forgæves efter var Kontorchef Hammerich, hvem vi kan takke for, at vi ikke skulde have mere Besvær med Ordningen af disse Sager end vi havde (mere end nok for Resten).

Dette var i Korthed de almindelige forhold, der blev budt mig, da jeg paabegyndte mit Studium igen ved Københavns Universitet. Alligevel satte jeg det igennem, at faa tilendebragt Studiet til Sommer 1923. Efter at have overvundet Vanskelighederne ved 1. Del paa den beskrevne Maade, skulde jeg gennemgaa Fagene til 2. Del som jeg ikke havde Forkundskaber i fra før Krigen. De theoretiske Fag til 2. Del A skulde jeg dog blot aflægge Tentamen i, men jeg fik til Gengæld heller ingen Karakter i disse fag og maatte derfor bestaa om saa bedre i den afsluttende Examen. (Princip: Ikke en eneste Lempelse, ikke et Hensyn uden gennemsat under de største Vanskeligheder og uden at det ikke i hvert Fald skulde give et lille Bagslag paa en eller anden Maade). I Almindelighed bruger man $3\frac{1}{2}$ Aar til at gennemgaa Fagene til 2. Del. Jeg meldte mig allerede efter $2\frac{1}{2}$ Aar til Examen og bestod den, idet jeg i enkelte Fag endog opnaaede den højeste Karakter, der overhovedet blev givet. Jeg havde tilbragt hver eneste Ferie som Ferievikar paa Hospitalerne og efter nogle Maaneders yderligere Hospitalsuddannelse efter Examen, nedsatte jeg mig som praktiserende Læge i min Fødeby, hvor der ingen prakt. Læge var med dansk Uddannelse og hvor jeg derfor haabede paa at der skulde byde sig en Chance. Jeg kunde ikke faa Adgang til nævneværdig Sygekassepraxis ved min Nedsættelse, da der var indført fast Lægevalg til Juli og Januar ved Aabenraa Sygekasse. Da jeg til Januar 1924 kunde faa Del i Sygekassepraxis fik vi en Sygekassekonflikt, der yderligere handicappede mig. Jeg mente alligevel at kunne overvinde Vanskelighederne ved at holde ud, da min Praxis tydede paa god Fremgang. Ved at blive i min Fødeby, efterkom jeg tillige et stærkt Ønske hos min Moder, der var Enke og hvis eneste Barn jeg var. Min Moder ejede et stort Forretningshus paa Storetorv i Aabenraa, hvor min Fader indtil hans Død under Influ-

enzaepidemien 1893, Dagen før min Fødsel, havde drevet en Isenkramforretning en gros og en detail. Ved hans pludselige Død blev den overraget til hans Prokurist, der efter nogle Aar pludselig forsvandt til Amerika, efterladende sig store Bedragerier og store Tab for Moder. I den triste Situation, der derved opstod blev Forretningen overdraget til en Købmand v. Bergen, idet dog en gros Afdelingen maatte gaa ind. v. Bergen, der er en meget snu Forretningsmand bandt min Mor ved en Kontrakt, der var et Exempel paa hvordan en Kontrakt aldrig burde være set fra Ejerens Side og for Resten set fra almindelig menneskelig Hæderligheds Standpunkt. Mor fik 3600 Mark i Pagt men skulde afholde alle Reparationer og Udgifter. Pagten var uopsigelig fra hendes Side i 25 Aar, hvilket vil sige 1. Oktober 1924. Selv om hun før Krigen kunde leve af denne Sum, var det jo ganske umulig under Krigens Højkonjunktur. Hun maatte da forøge en Gæld paa Huset, som blev afløst ved et Kronelaan til en Kurs mellem 30 og 40. Renter Kurstab o.s.v. bragte Gælden op paa 65000 Kr. Vi kunde dog haabe paa at sælge Huset til en ret god Pris, naar Forpagtningen var udløben. Jeg fandt da ogsaa en Køber, der vilde give 120000 Kr. for Huset. Da jeg ikke tiltror mig selv nogen som helst Forstand paa pecuniære og økonomiske Forhold gik jeg til en Sagfører, der af dansk Sagførerraad var sendt til Aabenraa for at udviske Indtrykket af en Hjardemaal o.s.v. Jeg sagde til ham, at jeg vilde betro mig til ham som han i Sygdomstilfælde betroede sig til en Læge. Han ordnede Sagen saaledes, at der blev en hypothek paa 46000 staaende som sidste uden Kavtion eller lignende Sikkerhed. Paa mit Spørgsmaal om jeg ikke fik Pengene udbetalt, svarede han, at jeg jo kunde sælge Obligationen eller belaae den hvor som helst. Jeg gik saa med den op paa Handelsbankens Filial i Aabenraa hvor den lidt vel mundrappe daværende Direktør bærede baade mig og Sagføreren, der var sendt herved af dansk Sagførerraad med Tiltalen "Idiot". Obligationen var intet værd. Jeg vilde da strax opgive min paabegyndte Praxis med dyr Lejlighed o.s.v. og var i Forhandling om en Praxis i Hellevad, men Folk jeg havde Tiltro til fraraadede mig at opgive hvad jeg allerede havde vundet og min Moder bad mig ogsaa om at blive, da jeg en Gang havde begyndt. Der blev saa stiftet Gæld, løs Gæld, Bankgæld o.s.v. indtil jeg ved Oktober 1924 saa mig overfor et bundløs Dyb af økonomiske Forpligtelser. Jeg brød da resolut Staven og rejste herud til Bovrup, hvor jeg mente at kunne grunde en Existens, der kunde føre mig paa ret Køl igen. Da jeg rejste herud kunde jeg ikke en Gang betale Flyttemanden. I de første Maaneder havde jeg intet, ikke 100 Kr. den første Maaned, men saa begyndte jeg at faa en Praxis, der siden stadig er gaaet fremad selv om man tager Nedgangen i Sygekasserne og de vanskelige øko-

nomiske Forhold af Privatklientellet med i Betragtning. Jeg ansaa det som min moralske Pligt at overtage den Gæld som min Moder, der havde en ugift syg Søster i Huset, havde stiftet hos mange Handlende, og om hvis Størrelse jeg ingen Anelse havde haft. Min Moster, der boede hos min Moder blev saa sindssyg, hvorved det var nødvendigt at de havde en dyrere Hjælp i Huset og alt tegnede saa trist og mørkt som man kunde tænke sig. Jeg prøvede paa alle mulige Maader at sælge den omtalte Obligation, hvorved jeg blot opnaede yderligere omkostninger hos smarte Sagførere eller til unyttige Rejser. Jeg tabte Oversigten over mine Forpligtelser og fyldte blot noget i Gabene paa dem der hylede mest, hvorved Kreditorernes Skrig i mine Ører dog blot blev forøget. Renter og Omkostninger til Sagførere blev større. Jeg forpligtede mig blindt til Ting, jeg burde have vidst jeg ikke kunde holde. Rykkerbreve blev uaabnede puttet i Skuffer, hvor de ligger i hobetal endnu. Nogle skrev jeg til, andre skrev til mig. Sønderjysk Fond havde jeg skrevet til, jeg havde talt med dens Sagfører Fryd, da jeg en Gang gennem en københavnsk Sagfører havde haab om at sælge Obligationen.⁵⁴ Alle bad jeg om at vente da jeg blot ved at faa Tid og nogenlunde Arbejdsro kunde tænke paa at give enhver sit, og de fleste indsaa det og gav Tid. Med min Praxis steg mine Udgifter. Jeg maatte købe Bil uden Penge og blev snydt saa det drev af mig. Saa fik jeg et Laan af Laanekassen paa 4000 til Afværgelse af de værste Kriser. Som saa ofte før havde jeg forpligtet mig til at afdrage det i for store og hurtige Rater. En skønne Dag bliver jeg pantet for et Afdrag. Da vil jeg lade det Hele falde, men faar saa pludselig Hjælp af en Mand herude fra Egnen, der uden Sikkerhed betaler Summen. Han skyder nye Summer for og hjælper mig til en Ordning, der skulde bringe mig paa ret Køl. Gennem hans Sagførerforbindelse faar jeg Bureauforstander Martens i Sønderborg (Sagfører Øhlert) til at forvalte og ordne mine fuldkomne uordentlige økonomiske Forhold. Siden Januar 1928 virkede denne Ordning paa bedste Maade, idet jeg fik en bedre Ordning paa Gæld og Afdrag.

Da det Hele ramlede sammen for mig, skrev jeg til Kasserne i København, hvis Sagfører er Landsretssagfører Fryd. Jeg lod dem vente med Afdrag og betalte først de Smaahandlende o.s.v. der under den samtidig optrækkende Krise havde Brug for Pengene. Men hermed var Herr Landsretssagfører Fryd ikke tilfreds. En skønne Dag indfinder han sig her i mit Hjem og meddeler mig, at han nu vilde melde mig Konkurs. Han indsaa rigtignok at han ikke kunde opnaa nogen pekuniær Vinding herved, men han vilde have en Ordning paa Sagerne. Jeg holdt dem bare hen med Snak o.s.v. Samme Aften han er hos mig

⁵⁴ Se foranstående brev.

brænder min Bil, som en anden havde været ude at køre med, og min Gæld maatte igen forøges. Da jeg næste Dag bliver kaldt ned til Landsretssagføreren, der boede paa Kurhotellet i Graasten, havde jeg i og for sig ikke noget imod at blive meldt Konkurs, men nu vilde han ikke. Han havde taget Oplysninger om mig, "som var ret pæne" o.s.v. Jeg skulde underskrive noget igen som saa mange Gange før, og desuden skulde jeg selvfølgelig betale ham Rejsen, der blot var foretaget for at træffe en Ordning med mig, men hvor han dog havde taget sin Hustru og Barn med. Jeg under selvfølgelig baade ham og hans Familie at se vort skønne minderige Land hernede og finder det ogsaa meget praktisk at man til en saadan Rejse lejer en Bil i København, men min i Øvrigt ikke ubetydelige Gæld blev den Dag foruden Udgifterne til en ny Bil forøget med 180 Kr. til Herr Fryds Bilrejse. Da det ikke er første Gang vi Sønderjyder selv maa betale en stor og dyb Interesse for os, var der ingen Grund til Ophævelser. Herr Fryd tog da ogsaa meget venlig Afsked med mig, idet jeg dog som Tilgift fik nogle pæne Formaninger af den unge Mand. Da Martens saa overtog Stillingen som min økonomiske Raadgiver satte han sig ogsaa i Forbindelse med Fryd, der vilde have mit Bo behandlet som Konkursbo (nu igen). Martens forklarede ham det upraktiske og meningsløse i dette og der blev ikke gjort mere ud af Sagen før vi nu modtog vedlagte to Breve fra ham, hvor der stilles mig en Konkurs i Udsigt.⁵⁵ Da jeg stadig har arbejdet mig fremad og som ikke før kunde haabe paa ved fortsat Arbejde at afvikle mine stadig vanskelige Forhold til alles Tilfredsstillelse, synes jeg, at Institutioner som dem Fryd repræsenterer først og fremmest burde hjælpe en, tilmed naar man vil tage de Vanskeligheder i Betragtning som der blev rejst for en, da man i stor og inderlig Glæde begyndte Tilværelsen i Danmark. Som for alle Vanskeligheder vi hernede har at kæmpe med gælder det ogsaa for mig som Student, at vi selv har Skyld i en hel Del. Som man nu forholder vore Landsmænd Ødselhed under den første Tid efter Genforeningen, kan man vel ogsaa nok bebrejde nogle af os Studenter et eller andet unødvendigt Offer til Bachus, hvad man saa gerne vil i København, hvor Dyrkelsen af denne Gud jo er traadt en Del tilbage for til Gengæld at give Plads for en mere udbredt Venusdyrkelse indenfor Studenterverdenen. Vi kom med Vaner og Uvaner vi havde lært paa tyske Universiteter, men vi kom ogsaa med meget Godt fra

⁵⁵ De to breve, begge af 3.7.1928 fra henholdsvis sagfører Knud Jantzen på Københavns Universitets vegne og Emil Fryd på Dansk Studiefonds og Den Sønderjydske Fonds vegne, er stilet til advokat Oehlert i Sønderborg i anledning af, at han havde meddelt, at de ikke kunne få lovet betaling fra Frits Clausen. Fryd meddelte, at han efter sin ferie ville foretage de fornødne skridt for at sikre lånet, mens Jantzen ønskede lånet indfriet.

disse Universiteter, der for os laa i Fjendeland. En Ting er i hvert Fald sikkert. Ingen af os har haft med saadanne meningsløse og unødvendige Vanskeligheder at kæmpe, som vi fik det ved vor Overgang til Danmark. En Ting er ganske bestemt, vi kunde have undgaaet alle Vanskeligheder af økonomisk og lignende Art ved at gaa til tyske Universiteter, hvor vi havde haft god Tid til Januar 1923, hvilken Ordning saa var bleven staaende ved Magt. Ved at gaa til Danmark fik vi ydre Forhold at kæmpe med som vi ikke vil overvinde Følgerne af i endnu mange Aar. Jeg har nu endnu ved dette Skridt faaet Udsigt til at kunne forberede mig paa en Tillægsexamen i Canada eller lignende, hvis Fryd gør Alvor af sin Mening. Men jeg rejser ikke godvillig af Landet hverken for Tyskere eller Danskere, og jeg skal nok spille de Kort jeg har paa Haanden saadan, at man ikke kan sige, at det var Uduelighed og Evneløshed der jog mig af Landet. Som man synes at ville gaa hensynsløs frem overfor mig, skal jeg hævne mig paa samme Maade, og hvert Saar der tilføjes mig yderligere skal blive besvaret med skarpe Stik til de Betræffende. Om det vil være til Gavn for den Sag, jeg hidtil altid har søgt at tjene og fremme, kan jeg ikke tage Hensyn til, naar man for nogle Tusinder Kroner et Par Aar før eller senere tilbagebetalt, vil ødelægge en helt.

Frits Clausen

BILAG 3: Præsentation af Frits Clausen i *National Socialisten* 12.11.1933 i anledning af hans 40 års fødselsdag.

Dr. Frits Clausen

... I øvrigt er Frits Clausen af ældgammel sønderjydsk Slægt baade paa fædrene og mødrene Side. Han blev født i Aabenraa i et Købmandshjem og blev døbt ved Faderens Kiste. Hans Moder lever endnu. Morfaderen var en ivrig Forkæmper for Danskheden og Ven med Mænd som Fr. Fischer og Jacob Michelsen. Traditionerne Tro fik Frits Clausen en udpræget dansk Opdragelse. For at dygtiggøre sig til en Gerning i sit Hjemland, studerede han efter at have taget Studentereksamen i Flensborg, i de tyske Universitetsbyer Heidelberg og Freiburg. Her blev han afbrudt ved Verdenskrigens Udbrud, han blev indkaldt og sendt til Østfronten, blev taget til Fange og levede et par Aar i Rusland, hvor han oplevede den russiske Revolution. Han flygtede paa falsk Pas og naaede København, hvor han studerede videre og fik

sin Eksamen. Frits Clausen deltog ivrigt i Afstemningsagitationen og i det danske Arbejde i de bevægede Aar før Genforeningen.

Derefter nedsatte han sig som Læge i sin Fødeby og flyttede i 1924 til Bovrup. Frits Clausen var "født" til at være Konservativ og var blandt de første, der meldte sig til et konservativt Arbejde efter Genforeningen.

Han følte sig dog aldrig tilfreds i Partibaasen og hørte sammen med andre til "Oprørerne" indenfor Partiet, indtil han for godt tre Aar siden brød helt ud, fulgte sit Hjertes Trang og blev national Socialist, Sønderjyllands første.

A.O.

SUMMARY

JOHN T. LAURIDSEN: *A Schleswiger who made the greatest sacrifices for his Danishness. Finance and politics in Frits Clausen's development up to 1931.*

Based on source material that has recently come to light the author of the article seeks to trace the main lines of Frits Clausen's (the leader of the Danish National-Socialist Workers Party), self-knowledge and an explanation as to why he turned from Conservatism to Nazism in 1931. On the basis of sporadic statements made by Frits Clausen himself and a few others who came into contact with him, there appears the picture of a man who, deeply engaged in the Danishness he fought for, also saw himself as the victim of the same struggle. He happily put up with scorn, ridicule, privation, discomfort, and political and social ostracism in the conviction that his cause was just. Just as his ideal, H.P. Hanssen, had been persecuted and imprisoned during the struggle for the return of North Schleswig to Denmark before 1920, it was now Frits Clausen who was in step with the times, and H.P. Hanssen who represented the past.

The myth of martyrdom had already arisen with Frits Clausen before he became a Nazi. As a student in Copenhagen he applied for a grant with reference to the fact that as a Schleswiger, he had decided to complete his studies in Copenhagen on the grounds of his Danishness, just as it was later his reason for settling in his native region. Immoderate consumption, both as a student and later as a practising doctor, got him into a very serious and immense financial mess, a state which was permanent throughout the 1920s. He reacted to this by referring to the sacrifices he had made for his Danishness; creditors, examiners, and the educational authorities should take these into account. A good deal of time also elapsed, well into the second half of the 1920s, before his creditors finally got the better of him. This produced a furious hatred of the system in him, a system that ever since his return from Russian captivity had put obstacles in his path, as he experienced it himself. This hatred was accentuated by a growing self-esteem: he and some of the

people he valued most highly saw him as a person of national importance in Schleswig. In spite of this the Conservative party found no place for him and did not even appreciate his efforts. Under great financial pressure and politically radicalised, he turned his back on everything that was established, but with his own version of Danishness in his knapsack, when he became a member of the DNSAP in 1931. His parting shot to the Conservative party concerned both the party's "horse-trading" and the lack of idealism of its leaders. They had become career politicians who were not enamoured of the Danish cause. Frits Clausen himself was so enamoured of his cause that he failed to pay back the loans he had received from the foundations in Schleswig that had helped him on his way. From 1931 he was a full-time "man of the new era."